

Sotilasoikeudenkäynti- lainsäädännön uudistaminen

Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2021:5

Sotilasoikeudenkäynti- lainsäädännön uudistaminen

Oikeusministeriö Helsinki 2021

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Julkaisumyynti

Beställningar av publikationer

**Valtioneuvoston
verkkokirjakauppa**

Statsrådets
nätbokhandel

vnjulkaisumyynti.fi

Oikeusministeriö

© 2021 tekijät ja oikeusministeriö

ISBN pdf: 978-952-259-868-4

ISSN pdf: 2490-1172

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2021

Sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön uudistaminen

Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2021:5	Teema	Mietintöjä ja lausuntoja
Julkaisija	Oikeusministeriö	
Yhteisötekijä	Sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön muutostyöryhmä	
Kieli	suomi	Sivumäärä 49

Tiivistelmä

Oikeusministeriö asetti 1.3.2019 työryhmän selvittämään sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön muutostarpeita (VN/7198/2018).

Työryhmän tavoitteena oli selvittää sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön ja tuomioistuinten sotilasjäseniä koskevien säännösten muutostarpeita. Työryhmän tuli arvioida sotilasoikeudenkäyntijärjestelmää oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimusten kannalta sekä järjestelmän tarkoituksenmukaisuutta tarvittavan erityisasiantuntemuksen turvaamisen kannalta. Työryhmän tuli laatia esityksensä hallituksen esityksen muotoon.

Työryhmä ehdottaa, että tuomioistuimen sotilasjäsenen toimikausi muutettaisiin viiden vuoden mittaiseksi. Lisäksi sotilasjäsenen palvelussuhdetta koskevia vaatimuksia muutettaisiin ja sotilasjäsenen asemaa koskeva sääntely siirrettäisiin kokonaisuudessaan lain tasolle. Tuomioistuimen päätösvaltaista ratkaisukokoonpanoa kevennettäisiin sellaisissa sotilasoikeudenkäyntiasioissa, joissa vahvempi kokoonpano ei ole tarpeen, eikä asevelvollisuudesta kieltäytymistä koskevia rikosasioita enää käsiteltäisi sotilasoikeudenkäyntiasioina. Lisäksi sotilasoikeudenkäyntiasioiden piiriä laajennettaisiin säädettyjen edellytysten täytyessä kaikkiin rikoslakirikoksiin. Kaikkein vakavimmat muut kuin rikoslain 45 luvussa säädetty sotilasrikosasiat käsiteltäisiin kuitenkin tuomioistuinten tavanomaisissa ratkaisukokoonpanoissa.

Asiasanat sotilasoikeudenhoito, sotilasrikokset, oikeudenkäynti

ISBN PDF	978-952-259-868-4	ISSN PDF	2490-1172
Asianumero	VN/7198/2018	Hankenumero	OM041:00/2019

Julkaisun osoite <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-868-4>

Reformen av lagstiftningen om militära rättegångar

Justitieministeriets publikationer, Betänkanden och utlåtanden 2021:5	Tema	Betänkanden och utlåtanden
--	-------------	----------------------------

Utgivare	Justitieministeriet
-----------------	---------------------

Utarbetad av	Arbetsgruppen för ändring av lagstiftningen om militära rättegångar	
Språk	finska	Sidantal 49

Referat

Justitieministeriet tillsatte den 1 mars 2019 en arbetsgrupp för att utreda behoven att ändra lagstiftningen om militära rättegångar (VN/7198/2018). Arbetsgruppen hade som mål att utreda behoven att ändra den militära rättegångslagstiftningen och bestämmelserna om domstolarnas militära ledamöter. Arbetsgruppen gavs i uppdrag att bedöma det militära rättegångssystemet med tanke på kraven på en rättvis rättegång samt systemets ändamålsenlighet med tanke på tryggheten av den specialsakkunskap som behövs. Arbetsgruppen hade till uppgift att utarbeta sitt betänkande i form av en regeringsproposition.

Arbetsgruppen föreslår att mandatperioden för militära ledamöter ändras till fem år. Dessutom föreslås det att kraven för en militär ledamots anställningsförhållande ändras och att bestämmelserna om militära ledamöters ställning överförs i sin helhet till lagnivå. Vidare föreslås det att bestämmelserna om när domstolens beslutssammansättning är domför ska lindras i sådana militära rättegångsärenden där en starkare sammansättning inte är nödvändig. Ärenden som gäller vägran att fullgöra värnplikt ska inte längre behandlas som militära rättegångsärenden. Det föreslås också att kretsen av militära rättegångsärenden utvidgas till att omfatta alla brott mot strafflagen, när de föreskrivna förutsättningarna uppfylls. Avsikten är dock att de allra allvarligaste militära brottmålen, förutom de som anges i 45 kap. i strafflagen, ska behandlas i domstolarnas sedvanliga beslutssammansättningar.

Nyckelord	militär rättsvård, militära brott, rättegång
------------------	--

ISBN PDF	978-952-259-868-4
-----------------	-------------------

Ärendenummer	VN/7198/2018
---------------------	--------------

ISSN PDF	2490-1172
-----------------	-----------

Projektnummer	OM041:00/2019
----------------------	---------------

URN-adress	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-868-4
-------------------	---

Sisältö

Esityksen pääasiallinen sisältö	7
Oikeusministeriölle	8
1 Asian tausta ja valmistelu	10
1.1 Tausta.....	10
1.2 Valmistelu.....	10
2 Nykytila ja sen arviointi	11
2.1 Yleistä.....	11
2.2 Sotilasoikeudenkäyntiasiat.....	12
2.2.1 Taustaa.....	12
2.2.2 Nykytila.....	13
2.2.2.1 Sotilaan määritelmä.....	13
2.2.2.2 Sotilasoikeudenkäyntiasiat.....	13
2.2.2.3 Sotilasrangaistussäännösten soveltamisala ja sotilasoikeudenkäyntiasioiden käsittely.....	14
2.3 Tuomioistuimen ratkaisukokoonpano sotilasoikeudenkäyntiasioissa.....	15
2.3.1 Taustaa.....	15
2.3.2 Nykytila.....	18
2.3.3 Sotilasjäsenen kelpoisuutta, nimittämistä, asemaa ja virkakautta koskeva sääntely.....	18
2.3.3.1 Sotilasoikeudenkäyntilain säännökset.....	18
2.3.3.2 Tuomioistuinlain asiantuntijajäseniä koskeva sääntely.....	19
2.3.3.3 Sotilasoikeudenkäyntiasetus.....	20
2.3.4 Sotilasjäsenien nimitysmenettely.....	21
2.4 Sotilasjäsenet Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä.....	21
2.5 Yhdistyneiden kansakuntien toimielinten sotilasoikeudenkäyttöä koskevia kannanottoja.....	23
2.6 Nykytilan arviointi.....	24
2.6.1 Sotilasoikeudenkäyntiasiat.....	24
2.6.2 Tuomioistuimen ratkaisukokoonpano sotilasoikeudenkäyntiasioissa.....	26
2.6.2.1 Perustuslaista ja muusta lainsäädännöstä seuraavat vaatimukset.....	26
2.6.2.2 Oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevat vaatimukset.....	27
2.6.2.3 Sotilasjäsenien nimitysmenettely.....	29
3 Tavoitteet	30

4	Ehdotukset ja niiden vaikutukset	31
4.1	Keskeiset ehdotukset	31
4.1.1	Sotilasoikeudenkäyntiasiat	31
4.1.2	Tuomioistuimen ratkaisukokoonpano sotilasoikeudenkäyntiasioissa	31
4.2	Pääasialliset vaikutukset	33
4.2.1	Taloudelliset vaikutukset	33
4.2.2	Vaikutukset perus- ja ihmisoikeuksiin	33
5	Muut toteuttamisvaihtoehdot	35
5.1	Vaihtoehdot ja niiden vaikutukset	35
5.1.1	Sotilasoikeudenkäyntiasiat	35
5.1.2	Tuomioistuimen ratkaisukokoonpano sotilasoikeudenkäyntiasioissa	36
5.2	Ulkomainen lainsäädäntö ja muut ulkomailla käytetyt keinot	37
5.2.1	Sotilasrikosasioiden käsittely eräissä muissa maissa	37
5.2.1.1	Ruotsi	37
5.2.1.2	Norja	37
5.2.1.3	Tanska	38
5.2.1.4	Saksa	39
5.2.1.5	Iso-Britannia	39
5.2.1.6	Tšekin tasavalta	40
5.2.1.7	Romania	40
5.2.1.8	Kreikka	40
6	Säännöskohtaiset perustelut	41
6.1	Sotilasoikeudenkäyntilaki	41
7	Lakia alemman asteinen sääntely	44
7.1	Sotilasoikeudenkäyntiasetus	44
	Lakiehdotukset	45
	Propositionens huvudsakliga innehåll	47
	Lagförslag	48

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Mietinnössä ehdotetaan muutettavaksi sotilasoikeudenkäyntilakia. Lisäksi sotilasoikeudenkäyntiasetuksen perustuslain ja muun lainsäädännön kanssa ristiriitainen sääntely ehdotetaan kumottavaksi. Ehdotetuilla muutoksilla vahvistettaisiin tuomioistuinten riippumattomuutta ja puolueettomuutta sekä kevennettäisiin oikeusprosesseja sotilasoikeudenkäyntiasioissa.

Ehdotetut muutokset yhtenäistäisivät tuomioistuinten asiantuntijajäseniä koskevaa sääntelyä ja vahvistaisivat tuomioistuinten sotilasjäsenen riippumattomuutta. Muiden asiantuntijajäsenten tavoin myös sotilasjäsenen toimikausi muutettaisiin viiden vuoden mittaiseksi. Lisäksi sotilasjäsenen palvelussuhdetta koskevia vaatimuksia muutettaisiin koskemaan koko toimikauden asemesta vain tehtävään nimittämishetkeä. Sotilasjäsenen asemaa koskeva sääntely siirrettäisiin myös kokonaisuudessaan lain tasolle.

Ehdotuksen mukaan asevelvollisuudesta kieltäytymistä koskevia asioita ei enää käsiteltäisi sotilasoikeudenkäyntiasioina, vaan tavanomaisina rikosasioina. Käräjäoikeus olisi lisäksi päätösvaltainen yhden tuomarin kokoonpanossa poissaolorikosasioissa, jotka nykyisin käsitellään sotilasjäsenkokoonpanossa.

Sotilasoikeudenkäyntiasioiden piiriä laajennettaisiin säädettyjen edellytysten täytyessä kaikkiin rikoslakirikoksiin. Sotilasoikeudenkäyntiasioiden asianosaisten oikeusturvaa ja yhdenvertaisuutta lain edessä vahvistettaisiin säätämällä, että kaikkein vakavimmat muut kuin rikoslain 45 luvussa säädetyt sotilasrikosasiat, joista tuomittava ankarin rangaistus on vankeutta yli neljä vuotta, käsiteltäisiin tuomioistuinten tavanomaisissa ratkaisukokoonpanoissa. Sotilaallinen erityisasiantuntemus hankittaisiin näissä asioissa tarvittaessa kuulemalla oikeudenkäynnissä asiantuntijoita.

OIKEUSMINISTERIÖLLE

Oikeusministeriö asetti 1.3.2019 työryhmän selvittämään sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön muutostarpeita sekä valmistelemaan tarvittavat säädösmuutokset (VN/7198/2018). Työryhmän toimikausi oli alun perin 1.3.2019–30.6.2020, mutta sitä jatkettiin lokakuun 2020 loppuun asti.

Työryhmän tavoitteena oli selvittää sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön ja erityisesti tuomioistuinten sotilasjäseniä koskevien säännösten muutostarpeita. Työryhmän tuli arvioida sotilasoikeudenkäyntijärjestelmää oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimusten, erityisesti tuomioistuinten riippumattomuuden ja puolueettomuuden, kannalta sekä järjestelmän tarkoituksenmukaisuutta tarvittavan erityisasiantuntemuksen turvaamisen kannalta. Työryhmän tuli valmistella ehdotuksensa tarvittaviksi säädösmuutoksiksi ja laatia esityksensä tältä osin hallituksen esityksen muotoon.

Työryhmän puheenjohtajana on toiminut alivaltiosihteeri Kari Kiesiläinen oikeusministeriöstä. Työryhmän jäseniä ovat olleet Puolustusvoimien asessori Tuija Sundberg Pääesikunnan oikeudelliselta osastolta, oikeusneuvos Timo Ojala korkeimmasta oikeudesta, valtiosyyttäjä Tuuli Eerolainen valtakunnansyyttäjän toimistosta, kärjätuomari Kaisa Teivaanmäki Kainuun kärjäoikeudesta, hallitussihteeri Perttu Wasenius puolustusministeriöstä, lainsäädäntöneuvos Kirsi Pulkkinen oikeusministeriöstä, erityisasiantuntija Marja Reijonen oikeusministeriöstä (1.3.–31.12.2019) ja kärjätuomari Samuli Sillanpää Varsinais-Suomen kärjäoikeudesta (2.3.–30.10.2020). Työryhmän sihteerinä ovat toimineet Reijonen ja Sillanpää.

Sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön muutostyöryhmä on kokoontunut yhteensä 14 kertaa 1.3.2019 ja 30.10.2020 välisenä aikana. Mietintöä valmistellessaan työryhmä on kuulut ulkopuolisenä asiantuntijana hovioikeudenpresidentti Mikko Könkkölää Helsingin hovioikeudesta.

Työryhmä on arvioinut sotilasoikeudenkäyntijärjestelmää erityisesti tuomioistuinten riippumattomuuden ja puolueettomuuden sekä asianosaisten oikeusturvan kannalta ja päättänyt ehdottamaan sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön osittaista uudistamista. Työryhmä ehdottaa, että muiden asiantuntijajäsenten tavoin myös sotilasjäsenen toimikausi muutettaisiin viiden vuoden mittaiseksi. Lisäksi sotilasjäsenen palvelussuhdetta koskevia vaatimuksia muutettaisiin koskemaan koko toimikauden asemesta vain tehtävään

nimittämishetkeä. Sotilasjäsenen asemaa koskeva sääntely siirrettäisiin kokonaisuudessaan lain tasolle. Asevelvollisuudesta kieltäytymistä koskevia asioita ei enää käsiteltäisi sotilasoikeudenkäyntiasioina, vaan tavanomaisina rikosasioina. Käräjäoikeus olisi lisäksi päätösvaltainen yhden tuomarin kokoonpanossa poissaolorikosasioissa, jotka nykyisin käsitellään sotilasjäsenkokoonpanossa. Sotilasoikeudenkäyntiasioiden piiriä laajennettaisiin säädettyjen edellytysten täytyessä kaikkiin rikoslakirikoksiin. Kaikkein vakavimmat muut kuin rikoslain 45 luvussa säädetyt sotilasrikosasiat, joista tuomittava ankarin rangaistus on vankeutta yli neljä vuotta, käsiteltäisiin kuitenkin tuomioistuinten tavanomaisissa ratkaisukokoonpanoissa. Sotilaallinen erityisasiantuntemus hankittaisiin näissä asioissa tarvittaessa kuulemalla oikeudenkäynnissä asiantuntijoita.

Ehdotettujen muutosten ohella työryhmä on arvioinut Syyttäjälaitoksen aloitteesta kaksoisrangaistavuuden vaatimuksesta luopumista myös muiden sotilasrikosten kuin rikoslain 45 luvussa mainittujen osalta. Kysymys on kriisinhallintatehtävissä tehdyistä rikoksista, joissa on tekijänä sotilas ja jotka ovat kohdistuneet toiseen sotilaaseen tai Puolustusvoimiin. Kaksoisrangaistavuuden vaatimus voi johtaa nykytilassa siihen, että kaksoisrangaistavuusselvitystä tulee pyytää valtiolta, jolla ei joukkojen asemaa koskevan sopimuksen mukaan ole toimivaltaa käsitellä kyseistä rikosta, eikä siten suojeltavaa oikeushyvää asiassa. Kriisinhallintajoukot toimivat lisäksi tyypillisesti sellaisissa valtioissa, joiden lainsäädännön sisällön selvittäminen voi kriisioloista johtuen olla erittäin hankalaa tai joissakin tapauksissa jopa mahdotonta. Alueella ei välttämättä ole toimivaa oikeuslaitosta eikä lainsäädäntöä, joka olisi yleisesti hyväksytty. Kaksoisrangaistavuusselvityksen hankkimisen vaikeus tai mahdottomuus voi johtaa käytännössä teon rankaisemattomuuteen. Työryhmä katsookin, että vaikka mainittua kysymystä ei tässä yhteydessä ole katsottu voitavan ratkaista, siihen tulisi palata muussa yhteydessä.

Saatuaan työnsä valmiiksi työryhmä luovuttaa mietintönsä kunnioittavasti oikeusministeriölle.

Helsingissä 30 päivänä lokakuuta 2020

Kari Kiesiläinen

Tuija Sundberg

Timo Ojala

Tuuli Eerolainen

Kaisa Teivaanmäki

Perttu Wasenius

Kirsi Pulkkinen

Samuli Sillanpää

1 Asian tausta ja valmistelu

1.1 Tausta

Sotilasrikosasioiden käsittely rauhanaikana siirrettiin sota-oikeuksista yleisiin tuomioistuimiin sotilasoikeudenhoidon kokonaisuudistuksen yhteydessä vuonna 1984. Vuoden 1919 sotaväen rikoslaki kumottiin ja rikoslakiin lisättiin sotilasrikoksia koskeva uusi 45 luku. Sotilasrikosasioiden käsittelystä säädettiin 1.1.1984 voimaan tulleissa sotilasoikeudenkäyntilaisissa (326/1983), sotilaskurinpitolaissa (331/1983) sekä sotilasoikeudenkäyntiasetuksessa (964/1983). Sotilasoikeudenkäyntilaki ja -asetus ovat siten säädetyt ennen nykyistä perustuslakia ja tuomioistuinlakia. Perustuslain säätämisen jälkeen sotilasoikeudenkäyntilaita ja -asetuksesta on muutettu yksittäisiä säännöksiä, mutta sotilasoikeudenkäyntijärjestelmää ei ole tarkasteltu kokonaisuutena eikä sen uudistamistarpeita ole laajemmin selvitetty.

Helsingin hovioikeus ja valtioneuvoston oikeuskansleri ovat vuosina 2017–2019 ehdottaneet, että sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön uudistamistarpeet arvioidaan, sääntelyn sisäiset ristiriidat poistetaan ja sotilasoikeudenkäyntilainsäädäntö saatetaan vastaamaan perustuslain ja tuomioistuinlain vaatimuksia. Erityistä huomiota mainitut tahot ovat kiinnittäneet sotilasjäsenen asemaa koskevaan sääntelyyn, jonka ei ole katsottu olevan hyvin sopusoinnussa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimusten kanssa. Puolustusministeriö on esityksessään 7.7.2017 niin ikään katsonut, että sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön muutostarpeet tulee arvioida ja lainsäädäntöä tulee tarkistaa tarvittavilta osin.

Oikeusministeriö asetti 1.3.2019 työryhmän selvittämään sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön muutostarpeita sekä valmistelemaan tarvittavat säädösmuutokset (VN/7198/2018).

1.2 Valmistelu

Sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön muutostyöryhmän tavoitteena oli selvittää sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön ja erityisesti tuomioistuinten sotilasjäseniä koskevien säännösten muutostarpeita. Työryhmän tuli arvioida sotilasoikeudenkäyntijärjestelmää oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimusten, erityisesti tuomioistuinten riippumattomuuden ja puolueettomuuden, kannalta sekä järjestelmän tarkoituksenmukaisuutta tarvittavan erityisasiantuntemuksen turvaamisen kannalta. Työryhmän tuli valmistella tarvittavat säädösmuutokset ja laatia esityksensä tältä osin hallituksen esityksen muotoon.

2 Nykytila ja sen arviointi

2.1 Yleistä

Sotilasrikosasioiden käsittely rauhan aikana siirrettiin sota-oikeuksista yleisiin alioikeuksiin sotilasoikeudenhoidon kokonaisuudistuksen yhteydessä 1980-luvun alussa. Samalla rauhan ajan sota-oikeudet lakkautettiin.

Sotilaallisen asiantuntemuksen säilyttämistä sotilasoikeudenkäynneissä pidettiin rauhan ajan sota-oikeuksien lakkauttamisen jälkeenkin välttämättömänä. Valtioneuvoston 21.10.1970 asettama sotilasrikos- ja sotilasoikeudenkäyntilainsäädännön uudistamiskomitea ehdotti mietinnössään (1972: A 18), että sotilaita koskevat rikosasiat käsitellään rauhan aikana yleisissä tuomioistuimissa, jotka kuulevat sotilasrikosasioita käsitellessään tarvittaessa erityisiä sotilasolosuhteita tuntevia asiantuntijoita. Asian jatkovalmistelussa pysyvien asiantuntijoiden käyttämisestä ei kuitenkaan pidetty riittävänä tuomioistuinten tarvitseman asiantuntemuksen saamiseksi. Erityisesti puolustusministeriön ja pääesikunnan kannanottojen johdosta päädyttiin ratkaisuun, jossa sotilasrikosasiat käsitellään yleisissä tuomioistuimissa kokoonpanoissa, joihin sota-oikeuksien tavoin kuuluu edelleen sotilaskäntäjäjäseniä (HE 86/1981 vp s. 4). Sota-oikeuksista poiketen tuomioistuimen ratkaisukokoonpanon puheenjohtajana toimi kuitenkin lakimiehen koulutuksen saanut ammattituomari.

Lähtökohtana kokonaisuudistuksessa oli se, että oikeudenhoito puolustusvoimissa voi poiketa yleisestä lainkäyttöjärjestelmästä vain siinä määrin kuin se on sotilaallisten näkökohtien vuoksi välttämätöntä. Samalla korostettiin kuitenkin sitä, että sotilasoikeudenhoidon tavoitteiden ja sotilasrikosten erityispiirteiden vuoksi tavallinen oikeudenkäyntimenettely ei sellaisenaan soveltunut sotilasoikeudenkäyntiasioiden käsittelyyn (ks. HE 86/1981 vp s. 150–151).

Sotilasrikosasiat käsitellään joko sotilaskurinpidosta ja rikostorjunnasta puolustusvoimissa annetun lain (255/2014) mukaisessa sotilaskurinpitomenettelyssä tai sotilasoikeudenkäyntilain (326/1983) mukaisessa sotilasoikeudenkäynnissä tuomioistuimissa. Sota-aikana voidaan lisäksi perustaa erillisiä sota-oikeuksia (sotilasoikeudenkäyntilaki 20 §).

Sotilaskurinpitomenettelyssä voidaan sotilaskurinpidosta ja rikostorjunnasta puolustusvoimissa annetun lain 46 §:n 1 momentin nojalla käsitellä sotilasoikeudenkäyntilain 2 §:ssä tarkoitettu rikos, josta tuomioistuimessa yleisen rangaistuskäytännön mukaan ei olisi odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa. Saman pykälän 3 momentin mukaan asiaa ei kuitenkaan saa käsitellä kurinpitomenettelyssä, jos: 1) rikoksen tehnyt ei enää ole

rikoslain 45 luvun alainen; 2) asianomistaja ei ole suostunut asian käsittelyyn kurinpitomenettelyssä, vaan vaatii asian käsiteltäväksi tuomioistuimessa; 3) useista rikoksista jostakin on nostettava syyte tuomioistuimessa ja rikoksilla on yhteyttä keskenään; tai 4) samaan rikokseen osallisista jotakuta on syytettävä tuomioistuimessa eikä asian ratkaisemista erillisenä ole pidettävä tarkoituksenmukaisena.

Sotilaskurinpitomenettelyssä käsiteltävän asian ratkaisee kurinpitoesimies. Seuraamukseksi sotilaskurinpitomenettelyssä voidaan määrätä muu kurinpitorangeistus kuin aresti. Kysymykseen tulevia kurinpitorangeistuksia ovat muistutus, ylimääräinen palvelus, varoitus, poistumiskielto ja kurinpitosakko. Kurinpitomenettelyssä annettuun ratkaisuun voidaan hakea muutosta tuomioistuimelta.

Sotilasoikeudenkäynnissä syyttäjä ajaa syytettä ja asian ratkaisee yleisessä tuomioistuimessa pääsääntöisesti ratkaisukokoonpano, johon kuuluu sotilasjäseniä. Yleistä lajia olevan rangaistuksen lisäksi sotilaille voidaan sotilasoikeudenkäynnissä tuomita kurinpitorangeistus, mukaan lukien aresti.

2.2 Sotilasoikeudenkäyntiasiat

2.2.1 Taustaa

Sotilasrikoksista on alun perin säädetty sotaväen rikoslaissa, joka on annettu vuonna 1919. Sotaväen rikoslaki oli varsin ankara ja yksityiskohtainen. Kuolemanrangaistus oli säädetty rangaistukseksi yli 20 rikoksesta. Vasta vuoden 1984 kokonaisuudistuksen yhteydessä sotilasrikokset siirrettiin omaksi luvukseen (45 luku) rikoslakiin.

Jako varsinaisiin sotilasrikoksiin ja epävarsinaisiin sotilasrikoksiin oli omaksuttu jo sotaväen rikoslaissa. Vaikka sanottuja käsitteitä ei sotilasoikeudenkäyntiläisissä nimenomaisesti mainita, niitä käytetään edelleen yleisesti. Varsinaisiksi sotilasrikoksiksi kutsutaan rikoslain 45 luvussa säädettyjä erityisiä sotilasrikoksia, kuten luvaton poissaolo ja palvelusrikos, joihin voi syyllistyä vain sotilas. Lisäksi sotilasoikeudenkäyntilaki sisältää luettelon sellaisista rikoksista, jotka käsitellään tiettyjen edellytysten täytyessä varsinaisten sotilasrikosten tavoin sotilasoikeudenkäyntiasioina. Myös näiden rikosten esitutkinta suoritetaan pääsääntöisesti puolustusvoimien toimesta.

Sotilasoikeudenhoidon kokonaisuudistuksen yhteydessä tavoitteena oli lain esitöiden mukaan se, että sotilasoikeudenkäyntimenettelyssä käsitellään rikoslain 45 luvussa säädettyjen rikosten ohella lähinnä sellaiset omaisuus- ja väkivaltarikokset, joissa teko on kohdistunut puolustusvoimiin tai toiseen sotilaaseen (HE 86/1981 vp). Voimassa olevan sotilasoikeudenkäyntilain 2 §:n 2 momentin mukaan sotilasoikeudenkäyntiasioina voidaan

kuitenkin muiden edellytysten täyttyessä käsitellä esimerkiksi luvatonta pyyntiä (RL 28 luku 10 §) ja maastomerkin väärennystä (RL 33 luku 5 §) koskevia rikosasioita. Osittaisuudesta huolimatta sotilasoikeudenkäyntilain mukainen epävarsinaisten sotilasrikosten luettelo vastaa kuitenkin pääosin edelleen sotaväen rikoslaissa säädettyä.

2.2.2 Nykytila

2.2.2.1 Sotilaan määritelmä

Rikoslain sotilasrikoksia koskevan 45 luvun 27 §:n 1 momentin mukaan sotilaalla tarkoitetaan tässä luvussa:

- 1) puolustusvoimien sotilasvirassa palvelevaa sekä sitä, joka on nimitetty puolustusvoimien virkamieheksi määräaikaiseen virkasuhteeseen määrättyinä sotilastehtävään;
- 2) asevelvollisuuttaan aseellisena tai aseettomana suorittavaa tai asevelvollisuuslain (1438/2007) 79 §:ssä tarkoitettua palveluksessa olevaa sekä naisten vapaaehtoisesta asepalveluksesta annetussa laissa (194/1995) tarkoitettua palvelusta suorittavaa;
- 2a) vapaaehtoisesta maanpuolustuksesta annetun lain (556/2007) 18 §:ssä tarkoitettua Puolustusvoimien vapaaehtoisissa harjoituksissa palvelevaa; sekä
- 3) puolustusvoimissa sotilasvirkaan koulutettavaa oppilasta.

Rikoslain 45 luvun 27 §:n 2 momentin mukaan sotilaita koskevia säännöksiä sovelletaan lisäksi rajavartiolaitoksessa sotilasvirassa palveleviin ja rajavartijan peruskurssin opiskelijoihin sekä sotilaallisesta kriisinhallinnasta annetussa laissa (211/2006) tarkoitettua kriisinhallintakoulutuksessa, -harjoituksissa ja -palveluksessa oleviin niin kuin siitä laissa erikseen säädetään.

Edelleen saman luvun ja pykälän 3 momentin mukaan tämän luvun säännöksiä sovelletaan myös vapaaehtoisesta maanpuolustuksesta annetun lain 23 §:ssä tarkoitettuihin puolustusvoimien virka-aputehtäviin osallistuviin vapaaehtoisiiin siten kuin siitä erikseen säädetään kyseisessä laissa.

2.2.2.2 Sotilasoikeudenkäyntiasiat

Sotilasoikeudenkäyntiasioita ovat sotilasoikeudenkäyntilain 2 §:n 1 momentin mukaan ensinnäkin rikoslain 45 luvussa säädettyjä niin sanottuja varsinaisia sotilasrikoksia, kuten palvelusrikos ja poissaolorikokset, koskevat asiat. Saman pykälän 2 momentin mukaan sotilasoikeudenkäyntiasioina käsiteltäviä asioita ovat lisäksi tietyt laissa erikseen säädetty rikosasiat, joissa rangaistavaksi säädetty teko on kohdistunut puolustusvoimiin tai toiseen

sotilaaseen. Näitä, niin sanottuja epävarsinaisia sotilasrikoksia voivat olla teot, jotka on säädetty rangaistaviksi rikoslain

- henkeen ja terveyteen kohdistuvia rikoksia koskevan 21 luvun 1–3 ja 5–14 §:ssä,
- laitonta uhkausta ja pakottamista koskevissa 25 luvun 7 ja 8 §:ssä,
- varkautta, kavallusta ja luvaton käyttöä koskevassa 28 luvussa,
- ryöstö- ja kiristysrikoksia koskevassa 31 luvussa
- kätkemis- ja rahanpesurikoksia koskevassa 32 luvussa,
- väärennysrikoksia koskevassa 33 luvussa.
- vahingontekoa koskevassa 35 luvussa,
- petosta, törkeää petosta ja lievää petosta koskevissa 36 luvun 1–3 §:ssä,
- maksuvälinepetosta, törkeää maksuvälinepetosta ja lievää maksuvälinepetosta koskevissa 37 luvun 8–10 §:ssä,
- tieto- ja viestintärikoksia koskevissa 38 luvun 1–7, 7 a, 7 b, 8, 8 a ja 9 a §:ssä sekä
- lahjuksen ottamista, törkeää lahjuksen ottamista, lahjusrikkomusta, virkasalaisuuden rikkomista ja tuottamuksellista virkasalaisuuden rikkomista koskevissa 40 luvun 1–3 ja 5 §:ssä.

Sotilasoikeudenkäyntiasioina käsitellään sotilasoikeudenkäyntilain 2 §:n 2 momentin nojalla myös asevelvollisuudesta kieltäytymistä koskevat asiat. Lisäksi sotilasoikeudenkäyntiasiana käsitellään valitus kurinpitomenettelyssä annetusta kurinpitorangeistuksesta (sotilasoikeudenkäyntilaki 1 a §).

Sota-aikana sotilasoikeudenkäyntiasioina käsitellään sotilasoikeudenkäyntilain 2 §:n 3 momentin nojalla myös muun muassa sotilasrikosasiat, joissa vastaajana on sotilasjohdon alaiseksi määrättyssä julkisessa laitoksessa työskentelevä henkilö, jos teko on kohdistunut toiseen sotilasrangaistussäännösten alaiseen henkilöön, puolustusvoimiin tai kysymyksessä olevaan laitokseen.

2.2.2.3 Sotilasrangaistussäännösten soveltamisala ja sotilasoikeudenkäyntiasioiden käsittely

Asevelvollisuuslain (1438/2007) tai naisten vapaaehtoisesta asepalveluksesta annetun lain (194/1995) nojalla palveluksessa oleva sotilas on sotilasrangaistussäännösten alainen siitä, kun hän on saapunut tai ollut velvollinen saapumaan palvelukseen, siihen, kun hänet on palveluksen päättymisen tai keskeyttämisen takia kotiutettu ja hän on poistunut siitä joukosta tai paikasta, jossa hän on palvellut.

Sotilasoikeudenkäyntilain 1 §:n 1 momentin mukaan sotilasoikeudenkäyntiasiat käsitellään yleisissä tuomioistuimissa rikosasioista säädettyssä järjestyksessä noudattaen lisäksi, mitä tässä laissa säädetään.

Sotilasoikeudenkäyntiasiat on vuodesta 1984 asti käsitelty määrättyissä, varuskuntien lähellä sijaitsevilla yleisissä alioikeuksissa. Sotilasoikeudenkäyntilain 1 §:n 2 momentin mukaan sotilasoikeudenkäyntiasioita käsitteleviä alioikeuksia ovat Helsingin, Kainuun, Kanta-Hämeen, Kymenlaakson, Lapin, Länsi-Uudenmaan, Satakunnan ja Varsinais-Suomen kärjäoikeudet. Keskimäärin kärjäoikeuksissa on viimeisen kymmenen vuoden aikana tul- lut vireille yhteensä noin 360 sotilasrikosasiaa vuodessa.

Sotaylioikeutena on toiminut vuodesta 1952 lukien Helsingin hovioikeus, joka lisäksi käsittelee ensimmäisenä oikeusasteena sotilasoikeudenkäyntiasiat, joissa on vastaajana joukko-osaston komentaja tai vähintään majurin arvoinen upseeri taikka vähintään majurin virkaa vastaavassa muussa sotilasvirassa palveleva henkilö (sotilasoikeudenkäyntilaki 6 §). Vuosina 2010–2019 Helsingin hovioikeuteen on saapunut yhteensä 144 sotilasoikeudenkäyntiasiaa eli keskimäärin noin 14 asiaa vuodessa. Ensimmäisenä oikeusasteena käsiteltäviä asioita saapuu hovioikeuteen vuosittain keskimäärin noin kolme.

Helsingin hovioikeuden sotilasasiassa antamaan ratkaisuun voi hakea muutosta korkeim- malta oikeudelta, mikäli korkein oikeus myöntää asiassa valitusluvan. Korkein oikeus on ratkaissut 2010-luvulla yhteensä 15 sotilasoikeudenkäyntiasiaa eli keskimäärin alle kaksi asiaa vuodessa.

Kaikista ratkaistuista sotilasoikeudenkäyntiasioista noin 56 prosenttia on vuosina 2010–2019 koskenut karkaamista ja noin 25 prosenttia luvatonta poissaoloa. Yhteensä nämä kaksi asiaryhmää ovat siis 2010-luvulla kattaneet noin 81 prosenttia kaikista sotilasoikeudenkäyntiasioista.

2.3 Tuomioistuimen ratkaisukokoonpano sotilasoikeudenkäyntiasioissa

2.3.1 Taustaa

Sotilasoikeudenkäyntilakia 1980-luvun alussa säädettäessä arvioitavana oli muun ohella se, onko sotilasjäsenten säilyttäminen sotilasoikeudenkäynneissä enää tarpeen. Tuolloin sotilasjäsenten kuulumista tuomioistuimen ratkaisukokoonpanoon sotilasasioissa myös vastaisuudessa perusteltiin lain esitöissä lähinnä sotilaallisen asiantuntemuksen tarpeella muun muassa sotilasmerenkulkua ja -ilmailua, taisteluvälineiden käytöstä annettujen va- romääräysten rikkomista sekä sotaharjoituksissa sattuneita palvelusrikoksia koskevissa asioissa. Lisäksi sotilaallisella asiantuntemuksella katsottiin olevan tärkeä merkitys puolus- tusvoimia koskevien erityismääräysten soveltamisessa ja sotilaallisten miljöönäkökohtien valottamisessa (ks. em. HE 86/1981 vp s. 6).

Oikeusministeriön kehitysyksikön perusselvityksessä Tuomioistuimet 2000-luvulle 3.3.1998 käsiteltiin myös sekä asiantuntemuksen merkitystä tuomitsemistoiminnassa yleisesti että tuomioistuimen kokoonpanoa ja syyttäjänä sotilasoikeudenkäyntiasioissa toimineen sotilaslakimiehen asemaa sotilasoikeudenkäynneissä. Selvityksen laatijat katsoivat, että jutun ratkaisemiseksi tarvittava asiantuntemus on hankittavissa jokaiseen asiaan ilman, että tuomioistuimella itsellään on pysyviä asiantuntijoita. Selvityksessä todettiin kuitenkin, että joissain asioissa asiantuntevien tuomareiden tai asiantuntijakokoonpanojen käyttäminen on perusteltua. Asiantuntemuksen tarve tulisi selvityksen mukaan ratkaista juttukohtaisesti niin, että asiantuntijat osallistuisivat vain sellaisten asioiden ratkaisemiseen, joissa heidän asiantuntemustaan todella tarvitaan. Selvityksessä pidettiin ongelmallisena sitä, että asiantuntijan ollessa tuomioistuimen jäsen asianosaisilla ei ole mahdollisuutta ottaa kantaa asiantuntijan mielipiteeseen. Oikeudenkäyttö saattaisi selvityksen mukaan olla avoimempaa, mikäli asianosaisella olisi mahdollisuus kommentoida asiantuntijan lausuntoa ja esittää halutessaan asiantuntijalle kysymyksiä. Asianmukaisena ja perusteltuna tapana järjestää asia selvityksen laatijat pitivät sitä, että erityisasiantuntemusta vaativat asiat käsiteltäisiin pääsääntöisesti yleisissä tuomioistuimissa, joiden sisällä tietyt asiantuntemusta vaativat asiaryhmät voitaisiin jakaa rajatulle joukolle tuomareita, jotka olisivat perehtyneitä kysymyksessä olevaan oikeudenalaan (ks. oikeusministeriön kehitysyksikön perusselvitys Tuomioistumet 2000-luvulle s. 31).

Sotilasoikeudenkäyntiasioiden osalta edellä mainitussa perusselvityksessä kiinnitettiin huomiota siihen, että oikeuskansleri oli katsonut, että sotilaslakimiehen toimiminen syyttäjänä sotilasoikeudenkäyntiasioissa ei täyttänyt syyttäjän riippumattomuudelle asetettuja edellytyksiä, koska tämä avusti virkansa puolesta joukko-osastoja lainopillisissa asioissa. Selvityksessä todettiin, että samoilla perusteilla voitiin esittää epäilyjä myös sotilasjäsenten puolueettomuudesta. Lisäksi selvityksessä katsottiin, että sotilasoikeudenkäyntiasioissa oli tosiasiaa harvoin tilanteita, joissa edellytettiin sotilaallista asiantuntemusta. Näillä perusteilla selvityksen tekijät päätyivät esittämään, että sotilasoikeudenkäyntiasiat käsiteltäisiin jatkossa joukko-osastojen toimipaikkoja lähellä olevissa käräjäoikeuksissa oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain mukaisessa järjestyksessä. Asiat tulisi selvityksen tekijöiden mukaan ratkaista normaalissa käräjäoikeuden kokoonpanossa kihlakunnan syyttäjän toimiessa sotilaslakimiehen sijasta kihlakunnansyyttäjänä (ks. em. perusselvitys s. 54–55).

Varsin pian edellä mainitun selvityksen valmistumisen jälkeen syyttäjän tehtävät sotilasoikeudenkäyntiasioissa siirrettiin sotilaslakimiehiltä valtakunnansyyttäjän näihin tehtäviin määräämille kihlakunnansyyttäjille. Toukokuun 2001 alusta voimaan tulleen lakimuutoksen esitöiden (HE 100/2000 vp) mukaan merkittävin syy muutoksen taustalla oli juuri se, että sotilaslakimiesten ei katsottu omaavan syyttäjiltä nykyään vaadittavaa riippumattomuutta. Hallituksen esityksessä on tältä osin todettu, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuomen oikeuskäytännön (mm. tapaus Incal 9.6.1998) perusteella sotilaallisen määräämisvallan suuri osuus tuomioistuimen toiminnassa on seikka, johon saatetaan kohdistaa

ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta arvostelua. Syyteasioiden siirtämisellä yleisille syyttäjille ajateltiin voitavan jo ennalta torjua tällaista arvostelua ja edistämään perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista olkoonkin, että ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön perusteella ei katsottu voitavan ilman muuta päätellä, että suomalaisen sotilasrikosasioita käsittelevän tuomioistuimen kokoonpano tai syyttäjänä toimivan sotilaslakimiehen asema olisivat yhtä lailla kritiikille alttiita kuin sotilastuomioistuimet Turkissa tai Yhdistyneessä kuningaskunnassa (HE 100/2000 vp s. 10).

Myös tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietinnössä 2003:3 kiinnitettiin huomiota asiantuntijajäsenen asemaan tuomioistuimen ratkaisukokoonpanossa. Vastaavalla tavalla kuin edellä selostetussa perusselvityksessä 3.3.1998, myös kehittämiskomitean mietinnössä todettiin, että asiantuntevassa todistelussa oli asiantuntijajäseniin verrattuna se hyvä puoli, että asianosaiset saivat tietoonsa todistelun sisällön ja saattoivat kontradiktorisen periaatteen mukaisesti tehdä todistajille kysymyksiä sekä esittää hänen todistuksensa johdosta myös vastanäyttöä. Toisaalta mietinnössä todettiin, että varsinkin suurilukuisissa asiaryhmissä pitkälle viety asiantunteva todistelu saattoi johtaa hitaampaan ja tehottomampaan oikeudenkäyttöön kuin asiantuntijakokoonpanoissa tehtävä käsittely. Kun järjestelmiä verrattiin toisiinsa, oli myös huomattava, että ne eivät olleet toisiaan poissulkevia (ks. Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietintö 2003:3 s. 390). Komitea kiinnitti mietinnössään huomiota erityisesti juuri sotilasoikeudenkäyntiasioihin ja lausui käsityksensä, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö huomioon ottaen sotilasoikeudenkäyntiasioiden käsitteleminen kokoonpanoissa, joihin kuului sotilasjäseniä, tulisi ottaa perusteellisesti tarkasteltavaksi (ks. em. kehittämiskomitean mietintö s. 391).

Asiantuntijajäsenten asema ja siihen liittyen myös sotilasoikeudenkäyntijärjestelmä ja sen muutostarpeet olivat esillä myös tuomioistuinlakia valmisteltaessa. Tuomioistuinlakityöryhmä kiinnitti väliraportissaan Tuomioistuimia ja tuomareita koskevien säädösten uudistaminen (Mietintö ja lausunnot 72/2012) huomiota muun ohella siihen, että eri tuomioistuinten asiantuntijajäsenten aseman, nimittämismenettelyn ja toimikauden pituuden välillä oli eroja, joiden mahdollista poistamista tulisi arvioida. Työryhmä korosti raportissaan asiantuntijajäsenten riippumattomuuden turvaamiseen, asiantuntijajärjestelmän avoimuuteen sekä asiantuntijoiden sidonnaisuuksiin liittyvien kysymysten merkitystä. Yhtenä esimerkkinä väliraportissa nostettiin esille sotilasoikeudenkäyntijärjestelmä. Sen osalta työryhmä lausui, että kysymys on ennen muuta siitä, voiko sotilaalliseen käsitysoikeudenkäyntijärjestelmään kuuluvien sotilaiden osallistuminen tuomitsemistoimintaan vaarantaa tuomioistuinten puolueettomuutta (ks. em. väliraportti s. 16). Tuomioistuinlakityöryhmä laati asiasta erillisen muistion (OM 11/31/2012), jossa sotilasjäsenen asemaa ja mahdollisia muutostarpeita arvioitiin laajemmin. Sotilasoikeudenkäyntijärjestelmää ei kuitenkaan tarkasteltu tässä yhteydessä kokonaisuutena tarkemmin ja myös sotilasjäsenen asemaa koskevan sääntelyn arviointi ja uudistaminen jäivät pääosin tulevien hankkeiden varaan.

2.3.2 Nykytila

Sotilasoikeudenkäyntilain 1 §:n 1 momentin mukaan sotilasoikeudenkäyntiasiat käsitellään yleisissä tuomioistuimissa rikosasioista säädettyssä järjestyksessä noudattaen lisäksi, mitä tässä laissa säädetään.

Sotilasoikeudenkäyntilain 3 §:n 1 momentin mukaan käräjäoikeuden käsitellessä sotilasoikeudenkäyntiasiaa tuomioistuimessa on puheenjohtaja ja kaksi sotilasjäsentä. Puheenjohtajana toimii laamanni tai käräjätuomari niin kuin käräjäoikeuden työjärjestyksessä määrätään. Asia käsitellään tässä kokoonpanossa myös oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (689/1997) 5 a luvussa tarkoitettussa kirjallisessa menettelyssä. Kurinpitovalitusasioita käsitellessään tuomioistuin on päätösvaltainen myös, kun siinä on yksin puheenjohtaja.

Sotilasoikeudenkäyntilain 3 §:n 2 momentin mukaan hovioikeuden käsitellessä sotilasoikeudenkäyntiasiaa jaostoon kuuluu sen säännönmukaisen kokoonpanon lisäksi kaksi sotilasjäsentä. Sotilasjäsenet eivät kuitenkaan osallistu sen ratkaisemiseen, myönnetäänkö asianosaiselle jatkokäsittelylupa.

Sotilasoikeudenkäyntilain 3 §:n 3 momentin mukaan korkeimmassa oikeudessa on sotilasoikeudenkäyntiasiaa käsiteltäessä säännönmukaisen kokoonpanon lisäksi kaksi sotilasjäsentä, ei kuitenkaan silloin, kun asia käsitellään jaostossa, jossa on vähemmän kuin viisi jäsentä.

2.3.3 Sotilasjäsenen kelpoisuutta, nimittämistä, asemaa ja virkakautta koskeva sääntely

2.3.3.1 Sotilasoikeudenkäyntilain säännökset

Sotilasoikeudenkäyntilain 10 §:n 1 momentin mukaan alioikeuden sotilasjäsenistä toisen tulee olla upseeri ja toisen opistoupseeri, aliupseeri tai sotilasammattihenkilö taikka miehistöön kuuluva sotilas. Saman pykälän 2 ja 3 momenttien mukaan hovioikeuden sotilasjäsenen tulee olla vähintään majurin arvoinen upseeri ja korkeimman oikeuden sotilasjäsen tulee olla vähintään everstin arvoinen upseeri.

Sotilasoikeudenkäyntilain 10 a §:n 1 momentin mukaan alioikeuden sotilasjäsenet ja heidän varajäsenensä tulee määrätä siten, että heidän keskuudessaan on riittävästi sekä suomen kielen taitoisia sotilasjäseniä että ruotsin kielen taitoisia sotilasjäseniä. Saman pykälän 2 momentin mukaan korkeimman oikeuden ja hovioikeuden sotilasjäsenellä on kielitaitoa koskevana kelpoisuusvaatimuksena suomen kielen hyvä suullinen ja kirjallinen taito sekä ruotsin kielen tyydyttävä suullinen ja kirjallinen taito.

Sotilasoikeudenkäyntilain 11 §:n 1 momentin mukaan alioikeuden sotilasjäsenet ja heille riittävän monta varajäsentä määrää hovioikeus maavoimien komentajan esityksestä. Mainitun pykälän 2 momentin mukaan hovioikeuden sotilasjäsenet ja heille varajäsenet määrää korkein oikeus puolustusministeriön ehdottamista henkilöistä ja 3 momentin mukaan korkeimman oikeuden sotilasjäsenet ja heille varajäsenet määrää tasavallan presidentti.

Sotilasoikeudenkäyntilain 11 §:n 4 momentin mukaan sotilasjäsenen toimikausi on kaksi vuotta. Heidät nimitetään enintään siihen saakka, kun he täyttävät tuomarille säädetyn eroamisiän. Sama jäsen voidaan määrätä tehtävänsä uudelle tai uusille toimikausille.

Sotilasoikeudenkäyntilain 1.1.2017 voimaan tulleen 12 §:n 1 momentin mukaan, mitä tuomioistuinlain (673/2016) 17 luvussa säädetään asiantuntijajäsenen asemasta ja oikeudesta pysyä tehtävässään, sovelletaan myös sotilasjäseneneen.

Lain esitöissä on tältä osin todettu, että myös sotilasjäseniä koskevat mainitun pykälän nojalla, mitä tuomioistuinlain 17 luvun 1 §:ssä säädetään asiantuntijan asemasta, 2 §:ssä asiantuntijan oikeudesta pysyä tehtävässään, 18 §:ssä asiantuntijajäsenen asemasta tuomioistuinlaitoksen uudelleenjärjestelyssä, 19 §:ssä kirjallisesta varoituksesta ja asiantuntijan tehtävästä pidättämisestä ja 22 §:ssä asiantuntijajäsenen palkkiosta. Sotilasjäsenellä on siten tuomaria vastaava oikeus pysyä tehtävässään toimikautensa aikana. Edelleen esitöissä on todettu, että näin on siitä huolimatta, että sotilasjäsenen arvo, tehtävä tai sijoituspaikka toimikauden aikana muuttuu. Tuomioistuinlain 17 luvun 19 §:n perusteluissa todetulla tavalla kirjallisen varoituksen antaminen tai tehtävästä pidättäminen voisi tuomioistuimessa käynnistyä vain tilanteissa, joissa sotilasjäsen toimii vastoin velvollisuuksiaan asiantuntijajäsenenä. Jos menettely rikkoo myös varsinaiseen virkaan kuuluvia velvollisuuksia, asia voisi tuomioistuimen lisäksi kuulua puolustusvoimien käsiteltäväksi (HE 7/2016 vp s. 153).

Sotilasoikeudenkäyntilain 12 §:n 2 momentin mukaan sotilasjäseneksi esitettävän on ennen tehtävään määräämistä sekä tehtävän kestäessä annettava tuomioistuinlain 11 luvun 12 §:ssä tarkoitettu sidonnaisuusilmoitus noudattaen, mitä sanotussa pykälässä säädetään. Lisäksi sotilasjäsenen on sotilasoikeudenkäyntilain 12 §:n 3 momentin mukaan ennen tehtävänsä ryhtymistä annettava tuomarinvakuutus, jonka antamisesta säädetään tuomioistuinlain 1 luvun 7 §:ssä.

2.3.3.2 Tuomioistuinlain asiantuntijajäseniä koskeva sääntely

Tuomioistuinlain asiantuntijajäseniä ja muuta henkilökuntaa koskevan 17 luvun 1 §:n mukaan asiantuntijajäsen on tuomiovaltaa käyttäessään samalla tavalla riippumaton kuin tuomari. Pykälän 2 momentin mukaan tuomioistuinlain 9 luvun 1 ja 2 §:ssä tuomarin velvollisuuksista ja vastuusta säädettyä sovelletaan myös asiantuntijajäseneneen.

Tuomioistuinlain 17 luvun 2 §:n 1 momentin mukaan asiantuntijajäsenen oikeuteen pysyä tehtävässään sinä aikana, joksi hänet on määrätty, sovelletaan 18–21 §:ssä säädettyin poikkeuksin, mitä tuomarin viran haltijan oikeudesta pysyä virassaan säädetään. Pykälän 2 momentissa on lisäksi todettu, että mitä 16 luvun 1 §:ssä säädetään tuomarille myönnettävästä erosta, sovelletaan myös asiantuntijajäseneseen.

Tuomioistuinlain 16 luvun 1 §:n 1 momentin mukaan tuomariin sovellettavasta virkamiehen yleisestä eroamisistä ja virkasuhteen päättymisestä säädetään valtion virkamieslain 35 §:ssä. Lisäksi pykälän 2 momentissa on säädetty, että tuomarille antaa hakemuksesta eron se tuomioistuin, jonka palveluksessa hän on.

Tuomioistuinlain 17 luvun 18 §:n mukaan, jos tuomioistuimen uudelleenjärjestelyssä asiantuntijajäsenen tehtävät siirtyvät toiseen tuomioistuimeen, asiantuntijajäsenellä on oikeus jatkaa tehtävässään tässä toisessa tuomioistuimessa. Lisäksi saman luvun 19 §:ssä on säädetty, että asiantuntijajäsenelle voidaan antaa kirjallinen varoitus ja hänet voidaan pidättää asiantuntijajäsenen tehtävästä noudattaen soveltuvin osin, mitä 15 luvussa säädetään tuomarille annettavasta kirjallisesta varoituksesta ja tuomarin virantoimituksesta pidättämisestä.

2.3.3.3 Sotilasoikeudenkäyntiasetus

Sotilasoikeudenkäyntiasetuksen 1 §:n 1 momentin mukaan alioikeuden ja hovioikeuden sotilasjäsenen on oltava puolustusvoimissa tai rajavartiolaitoksessa palvelevia henkilöitä. Sotilasjäsenen tulee edustaa tuomioistuimessa sen tuomiopiirin alueella olevien joukko-osastojen sekä niiden aselajien ja toimintojen edellyttämää sotilaallista ja teknistä asiantuntemusta.

Sotilasoikeudenkäyntiasetuksen 1 §:n 2 momentin mukaan, jos 1 momentissa tarkoitettun sotilasjäsenen palvelussuhde päättyy tai alioikeuden sotilasjäsen siirtyy palvelukseen tuomioistuimen tuomiopiirin ulkopuolelle, hänelle annettu määräys on peruutettava.

Sotilasoikeudenkäyntiasetuksen 2 §:n 1 momentin mukaan maanpuolustusalueen (nyk. maavoimien) komentajan on hyvissä ajoin ilmoitettava hovioikeudelle sen tuomiopiirin alueella toimivan sotilasoikeudenkäyntiasioita käsittelevän alioikeuden sotilasjäsenen toimikauden tai palvelussuhteen päättymisestä taikka tämän siirtymisestä palvelukseen alioikeuden tuomiopiirin ulkopuolelle. Samalla maanpuolustusalueen komentajan on tehtävä esitys uuden sotilasjäsenen tai varajäsenen määräämiseksi. Saman pykälän 2 momentin mukaan puolustusministeriön on tehtävä 1 momentissa tarkoitettua ilmoitusta vastaava ilmoitus sekä ehdotus hovioikeuden sotilasjäsenestä tai varajäsenestä oikeusministeriölle esityksen tekemistä varten korkeimmalle oikeudelle.

Sotilasoikeudenkäyntiasetuksen 3 §:n mukaan sotilasjäsenen palvelus puolustusvoimissa ei saa estää hänelle sotilasoikeudenkäyntilain mukaan kuuluvan tehtävän suorittamista, ellei varsinaisen virkatehtävän täyttäminen muuta vaadi.

2.3.4 Sotilasjäsenen nimitysmenettely

Hovioikeuden ja korkeimman oikeuden sotilasjäsenen nimitykset valmistellaan pääesikunnassa, joka tekee puolustusministeriölle esityksen tehtäviin nimitettävistä henkilöistä. Puolustusministeriö tekee oman nimitysesityksensä korkeimmalle oikeudelle ja tasavallan presidentille pääesikunnan esityksen perusteella. Käräjäoikeuksien sotilasjäsenen nimitykset valmistellaan maavoimien esikunnassa, joka tekee esityksen tehtäviin nimitettävistä henkilöistä suoraan asianomaisille hovioikeuksille.

Puolustusvoimien sisäisen ohjeistuksen mukaan sotilasjäseniksi esitettäviä henkilöitä valittaessa otetaan sotilasoikeudenkäyntilaissa ja sotilasoikeudenkäyntiasetuksessa säädettyjen kriteereiden lisäksi huomioon kysymyksessä olevan henkilön halukkuus tehtävään, asiantuntemus, irrotettavuus ja pysyvyys, esteettömyys ja sidonnaisuudet, sekä kokemus ja nuhteettomuus.

Sotilasjäseneksi ehdotetun irrotettavuudella tarkoitetaan henkilön mahdollisuuksia osallistua käytännössä tuomioistuimen istuntoihin ja pysyvyydellä henkilön mahdollisuutta toimia tehtävässä koko toimikautensa ajan. Sotilasjäseniksi ei siten nykyisin ehdoteta henkilöitä, joiden tiedetään siirtyvän kahden vuoden toimikauden aikana reserviin tai kriisinhallintatehtäviin. Ehdotettavilla henkilöillä tulee lisäksi olla kokemusta kurinpitoesimiehen tehtävistä tai muutoin hyvä sotilaskurinpito- ja sotilasoikeudenkäyntijärjestelmän tuntemus. Heidän tulee myös edustaa kattavasti eri puolustushaarojen asiantuntemusta.

Edellä mainittujen varsinaisten kriteereiden lisäksi vakiintuneen käytännön mukaan hovioikeuden sotilasjäseneksi on nimitetty pääosin everstin tai kommodorin arvoisia upseereita. Korkeimman oikeuden sotilasjäseneksi on vastaavasti vakiintuneen käytännön mukaan nimitetty vain kenraalikuntaan kuuluvia henkilöitä.

2.4 Sotilasjäsenet Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on ratkaisukäytännössään katsonut, että ihmisoikeussopimuksen 6 artikla ei sinällään estä sotilastuomioistuimia toimimasta ja tutkimasta varusmiehiä ja armeijan henkilöstöä vastaan nostettuja syytteitä (esim. *Engel and Others*

8.6.1976). Sotilastuomioistuimen on kuitenkin täytettävä ihmisoikeussopimuksessa tuomioistuimen riippumattomuudelle ja puolueettomuudelle asetetut vaatimukset. Arvioitaessa sitä, täyttääkö sotilastuomioistuin mainitut vaatimukset, on tuomioistuimen riippumattomuuden osalta ensinnäkin otettava huomioon sen jäsenten nimittämistapa, heidän toimikautensa sekä takeet ulkopuolista painostusta vastaan. Lisäksi on tarkasteltava sitä, välittyykö tuomioistuimesta riippumaton vaikutelma (ks. Incal 9.6.1998, kohta 65).

Puolueettomuuden vaatimuksella on ihmisoikeustuomioistuimen jäljempänä selostettavan oikeuskäytännön perusteella kaksi eri puolta. Tuomioistuimen tulee ensinnäkin olla vapaa henkilökohtaisista ennakkokäsityksistä ja -asenteista. Toiseksi sen tulee olla myös objektiivisesti arvioituna puolueeton, eli olemassa on oltava riittävät takeet poissulkemaan kaiken puolueettomuutta koskevan oikeutetun epäilyksen (ks. Findlay 25.2.1997, kohta 73). Sitä, ovatko sotilastuomioistuimen riippumattomuuteen ja puolueettomuuteen kohdistetut epäilyt objektiivisesti arvioiden perusteltuja ja onko olemassa riittäviä takeita näiden epäilysten poissulkemiseen, on arvioitava kussakin tapauksessa erikseen.

Ongelmallisimpana erityisesti tuomioistuimen puolueettomuuden ja siitä saadun vaikutelman kannalta ihmisoikeustuomioistuin on ratkaisukäytännössään pitänyt tapauksia, joissa sotilastuomioistuin on käsitellyt ja ratkaissut siviilihenkilöitä, joilla ei ole lojaalisuusvelvollisuutta armeijaa kohtaan, koskevia rikosasioita, esimerkiksi sillä perusteella, että kysymyksessä olevaa tekoa on pidetty sotilasrikoksena (ks. Ergin 4.5.2006). Näissä tapauksissa riittäviä takeita poistamaan kaiken tuomioistuimen puolueettomuutta koskevan oikeutetun epäilyn ei yleensä ole katsottu olevan.

Ihmisoikeustuomioistuimen vakiintuneen tulkintakäytännön mukaisessa tapauksessa Maszni 21.9.2006 romanialainen sotilastuomioistuin oli tuominnut siviilihenkilön vuoden ja neljän kuukauden ehdolliseen vankeusrangaistukseen ajokortin väärentämiseen yllyttämisestä. Asia käsiteltiin yllyttäjää vastaan nostetun syytteen osalta sotilastuomioistuimessa yksinomaan sen vuoksi, että ajokortin väärentämisestä samassa yhteydessä syytetyn poliisin katsottiin kuuluvan asevoimiin ja siten sotilastuomioistuimen tuomiovallan alaisuuteen. Ihmisoikeustuomioistuin totesi tässäkin tapauksessa, että siviilihenkilönä valittajalla ei ollut mitään lojaalisuus- tai käskynalaisuussuhdetta armeijaan ja tästä huolimatta hänet oli tuomittu sotilastuomioistuimissa yleisen rikoslain mukaisesta rikoksesta. Romanian sotilastuomioistuimia koskeva sääntely tarjosi joitain riippumattomuuden ja puolueettomuuden takeita. Sotilastuomareilla oli sama ammatillinen koulutus kuin siviilituomareilla. Lisäksi heidät nimitti siviilituomareiden tavoin tasavallan presidentti ylimmän tuomarineuvoston esityksestä ja he olivat erottamattomia. Tästä huolimatta eräät säännökset antoivat aiheita epäillä sotilastuomareiden riippumattomuutta ja puolueettomuutta. He olivat ammattisotilaita ja heidän palkkansa maksoi puolustusministeriö. Lisäksi he olivat sotilaskurin alaisia ja heidän urakehityksensä riippui armeijan sisäisistä säännöistä. Ihmisoikeustuomioistuin ei yhtynyt Romanian hallituksen väitteeseen, jonka

mukaan oli ollut välttämätöntä selvittää asiaa kokonaisuutena ja välttää ristiriitaisia ratkaisuja, kun valittajan ja asianomaisen poliisin tekemiksi väitetyt rikokset olivat liittyneet erotamattomasti toisiinsa. Ottaen edellä mainittujen seikkojen ohella huomioon kehityksen kansainvälisellä tasolla tuomioistuimien katsoi, että valittajan epäilyjä sotilastuomioistuimen riippumattomuudesta ja puolueettomuudesta voitiin pitää objektiivisesti perusteltuina ja ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kohtaa oli siten rikottu (ks. myös tapaukset Kizilyaparak 2.10.2003, Martin 24.10.2006 ja İçen 28.11.2011).

2.5 Yhdistyneiden kansakuntien toimielinten sotilasoikeudenkäyttöä koskevia kannanottoja

Kansalaisyhteisöjä ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (1966) täytäntöönpanoa ja noudattamista valvova Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuskomitea on myös kiinnittänyt huomiota sotilasoikeudenkäyttöön jäsenvaltioissa. Sopimuksen 14 artiklaa koskevassa yleisessä kannanotossa 23.8.2007 ihmisoikeuskomitea toteaa, että artiklan 14 määräyksiä sovelletaan lähtökohtaisesti kaikkiin tuomioistuimiin ja muihin lainkäyttöelimiin riippumatta siitä, onko kysymys yleis- vai erityistuomioistuimesta. Komitea on havainnut, että monissa jäsenvaltioissa siviilihenkilöitä koskevia asioita käsitellään sotilas- tai erityistuomioistuimissa. Tämä saattaa aiheuttaa vakavia ongelmia oikeudenmukaisen, puolueettoman ja riippumattoman oikeudenkäytön kannalta. Vaikka tämäntyyppiset tuomioistuimet eivät sinällään olekaan sopimuksen vastaisia, tulisi siviilihenkilöitä koskevien asioiden käsittely näissä tuomioistuimissa olla hyvin poikkeuksellista ja tapahtua 14 artiklassa säädetty vaatimukset kaikkineen huomioon ottaen. Siviilihenkilöitä koskevien syytteiden käsittelemisen sotilastuomioistuimissa tulisi rajoittua sellaisiin tapauksiin, joiden käsitteleminen sotilastuomioistuimissa on objektiivisesti arvioitavissa olevien vakavien syyden vuoksi välttämätöntä ja joita yleiset tuomioistuimet eivät kykenisi käsittelemään (ks. General Comment No. 32: Equality before the courts and the right to a fair and public hearing by an independent court established by law, 23.8.2007, kohta 22).

Jäsenvaltioiden ensi- ja määräaikaisraportteja kommentoidessaan ihmisoikeuskomitea on kohdistanut kritiikkiä muiden ohella Slovakian ja Puolan sotilasoikeudenkäyttäjärjestelmiin, jotka edelleen mahdollistivat siviilihenkilöitä koskevien asioiden käsittelyn sotilastuomioistuimissa. Kannanotoissaan komitea on kehottanut jäsenvaltioita muuttamaan lainsäädäntöjään näiltä osin siten, että tämä ei olisi mahdollista missään olosuhteissa (ks. Concluding Observations of the Human Rights Committee: Slovakia 4.8.1997, CCPR/C/79/Add.79 ja Concluding Observations of the Human Rights Committee: Poland 29.7.1999, CCPR/C/79/Add.110).

Ihmisoikeuskomitean Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuskomissiolle osoittamassa sotilasoikeudenkäyttöä koskevassa raportissa 2.6.2005 ensimmäisenä periaatteena on mainittu, että sotilastuomioistuinten, milloin sellaisia esiintyy, tulee olla vallan kolmijako kunnioittaen perustuslailla tai lailla perustettuja. Lisäksi sotilastuomioistuinten tulee olla erottamaton osa yleistä oikeudenkäyttäjärjestelmää. Periaatteen 2 mukaan sotilastuomioistuinten tulee kaikissa olosuhteissa täyttää kansainvälisesti tunnustetut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset. Periaatteen 4 mukaan sotilastuomioistuimilla ei pääsääntöisesti tulisi olla toimivaltaa siviilihenkilöitä koskevissa asioissa. Kaikissa olosuhteissa siviilihenkilöä vastaan nostettu rikossyyte tulee käsitellä yleisessä tuomioistuimessa. Periaatteen 5 mukaan asevelvollisuudesta kieltäytymistä koskevat asiat tulisi aina käsitellä riippumattomassa ja puolueettomassa yleisessä tuomioistuimessa. Edelleen periaatteen 7 mukaan sotilastuomioistuinten toimivallan tulisi olla rajoitettu puhtaasti sotilaallisten rikkomusten, joihin sotilaan epäillään syyllistyneen, tutkimiseen. Periaatteen 12 alla on lisäksi korostettu sitä, että sotilastuomioistuimen sotilasjäsenillä tulisi olla sama oikeudellinen koulutus kuin ammattituomareilla. Sotilastuomareiden oikeudellisen pätevyyden ja eettisten arvojen katsotaan muodostavan olennaisen osan heidän puolueettomuuttaan ja riippumattomuuttaan. Vielä periaatteen 16 mukaan sotilastuomioistuinten tulisi toimia vain ensimmäisinä oikeusasteina, muutoksenhaun ohjautuessa aina yleisiin tuomioistuimiin (ks. Issue of the administration of justice through military tribunals, E/CN.4/Sub.2/2005/9).

Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusasioiden korkean edustajan toimiston vuoden 2015 vuosiraportista ilmenee, että 2010-luvulla useat valtiot ovat kehittäneet sotilasoikeudenkäyntijärjestelmiään vahvistamalla tuomioistuinten riippumattomuutta ja puolueettomuutta sotilasoikeudenkäyntiasioissa muun muassa luopumalla kokonaan sotilastuomioistuinista rauhan aikana tai rajoittamalla sotilastuomioistuinten toimivaltaa rikosasioissa vain sotilaiden tekemiin rikoksiin. Osassa valtioita sotilasoikeudenkäyntijärjestelmät eivät kuitenkaan ihmisoikeuskomitean ja ihmisoikeustuomioistuimen vakiintuneista yhden-suuntaisista kannanotoista huolimatta edelleenkään täytä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimuksia (ks. Summary of the discussions held during the Expert Consultation on the Administration of Justice through Military Tribunals and the Role of the Integral Judicial System in Combating Human Rights Violations: report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 29.1.2015).

2.6 Nykytilan arviointi

2.6.1 Sotilasoikeudenkäyntiasiat

Suomen perustuslain 6 §:ssä turvataan oikeudellinen yhdenvertaisuus. Säännöksen taustalla on ajatus tosiasiallisesta tasa-arvosta lain edessä. Lainsoveltajan ohella säännös kohdistuu ja asettaa velvollisuuksia myös lainsäätäjälle. Näin ollen lain, joka ilman yleisesti

hyväksyttävää perustetta asettaa kansalaisia tai kansalaisryhmiä toisiin nähden edullisempaan tai epäedullisempaan asemaan, voidaan katsoa olevan ristiriidassa perustuslain 6 §:n kanssa. Sotilasoikeudenkäyntijärjestelmän osalta tämä tarkoittaa sitä, että erityisessä sotilasoikeudenkäyntimenettelyssä käsiteltäväksi voidaan ohjata vain sellaisia rikosasioita, joissa asian käsittelemiseen tavanomaisesta poikkeavassa kokoonpanossa on asiaa ratkais- taessa tarvittavaan sotilaalliseen erityisasiantuntemukseen liittyviä painavia syitä.

Edellä kerrotulla tavalla asevelvollisuudesta kieltäytymistä koskevien rikosasioiden kä- sittely sotilasoikeudenkäyntiasioina sotilasjäsenkokoonpanossa ei ole asianmukaista eikä hyväksyttävää. Siviilipalvelusrikosten tavoin myös asevelvollisuudesta kieltäyty- mistä koskevat rikosasiat tulee käsitellä ja ratkaista tuomioistuinten tavanomaisissa ratkaisukokoonpanoissa.

Muiden nykyisen sääntelyn mukaisten sotilasoikeudenkäyntiasioiden osalta on lähtökoh- taisesti asia asialta arvioitava, onko kysymyksessä olevan rikosasian käsittely ja ratkaise- minen sotilasjäsenkokoonpanossa hyväksyttävää, perusteltua ja tarkoituksenmukaista, ottaen perusoikeuksien ja oikeusturvanäkökohtien ohella huomioon myös lainkäytön te- hokkuuden ja taloudellisuuden.

Sotilaallisen erityisasiantuntemuksen tarve korostuu erityisesti palvelusrikoksissa (RL 45 luku 1–4 §), joissa arvioitavaksi tulevien määräysten ja velvollisuuksien sisältöä koskeva punninta edellyttää yleensä sotilaallisten olosuhteiden tuntemusta ja sotilaallista erityi- sasantuntemusta. Sen sijaan poissaolorikokset, luvaton poissaolo ja karkaaminen (RL 45 luku 9–10 §), eivät tavallisesti edellytä ratkaisijalta sellaista erityistä asiantuntemusta, jota sotilasrikosasioihin erikoistuneella siviilituomarilla ei ole. Kysymys on lisäksi asioista, joista suuri osa ratkaistaan tuomioistuimissa oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 a luvussa tarkoitettussa kirjallisessa menettelyssä.

Asian käsitteleminen sotilasjäsenkokoonpanossa aiheuttaa lisäkustannuksia ja viivästyttää asian käsittelyä. Etenkin alioikeuksissa poissaolorikosten siirtäminen pääsääntöisesti yhden tuomarin kokoonpanossa ratkaistaviksi nopeuttaisi ja tehostaisi näiden asioiden käsittelemistä merkittävästi. Kokonaisuutena arvioiden poissaolorikosten käsittelemiselle tuomioistuimen tavanomaista ratkaisukokoonpanoa vahvemmassa erityiskokoonpanossa ei vaikuttaisi olevan riittävän painavia perusteita. Kaikista sotilasoikeudenkäyntiasioista noin 80 prosenttia koskee kysymyksessä olevia rikoksia.

Sotilasoikeudenkäyntilain 2 §:n 2 momentin epävarsinaisten sotilasrikosten luetteloa on päivitetty useaan otteeseen. Tästä huolimatta luettelosta puuttuu rikoksia, jotka olisi ai- heellista ja perusteltua käsitellä sotilasoikeudenkäyntiasioina. Tällaisia rikoksia ovat ainakin pakottaminen seksuaaliseen tekoon, seksuaalinen hyväksikäyttö ja seksuaalinen ahdistelu (RL 20 luku 4–5 a §), koti-, viestintä- ja julkisrauhan rikkominen, salakuuntelu ja -katselu

sekä näiden valmistelu, yksityiselämää loukkaava tiedon levittäminen, kunnianloukkaus (RL 24 luku 1–10 §), vapauden riisto, panttivangin ottaminen ja sen valmistelu, tuottamuksellinen vapaudenriisto, vainoaminen (RL 25 luku 1, 2, 4, 4 a, 6 ja 7 a §), luottamusaseman väärinkäyttö, kiskonta (RL 36 luku 5–7 §), virka-aseman väärinkäyttäminen ja virkavelvollisuuden rikkominen (RL 40 luku 7–10 §).

Epävarsinaisessa sotilasrikosasiassa rikoksen kohteena on puolustusvoimat tai toinen sotilas. Kysymys ei siten ole siviilihenkilöihin kohdistuneista rikoksista. Sanotusta huolimatta on syytä harkita, onko vakavimpien tavallisten eli muiden kuin varsinaisten sotilasrikosten käsittelemiselle sotilasoikeudenkäyntimenettelyssä riittävän painavat perusteet.

Perustuslain 6 §:ssä turvatus oikeudellisen yhdenvertaisuuden vaatimuksen merkityksen voidaan katsoa korostuvan asioissa, joiden merkitys asianosaisille on erityisen suuri. Tällaisia asioita ovat etenkin sellaiset rikosasiat, joissa tuomittava rangaistus voi olla useita vuosia vankeutta. Samalla kysymys on tyypillisesti asioista, joissa asianosaisten oikeusturva edellyttää asian ratkaisijalta tai ratkaisijoilta erityisesti vahvaa rikosoikeudellista osaamista ja asiantuntemusta. Sanottu korostuu vakavissa seksuaalirikoksissa, joissa pyrkimyksenä on muodostaa tuomioistuimen ratkaisukokoonpano ottaen riittävän asiantuntemuksen ohella huomioon myös asian ratkaisijoiden sukupuoli. Pääsääntöisesti vaikuttaa siten perustellulta, että vakavimmat rikosasiat käsiteltäisiin tuomioistuinten tavanomaisissa ratkaisukokoonpanoissa myös silloin, kun sotilasta epäillään toiseen sotilaaseen kohdistuneesta vakavasta rikoksesta. Näin ollen esimerkiksi vakavimmat seksuaalirikokset (raiskaus, törkeä raiskaus) sekä vakavimmat henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset (murha, tappo, surma, törkeä pahoinpitely) olisi asioiden merkitys asianosaisille muun ohella huomioon ottaen lähtökohtaisesti perusteltua käsitellä ja ratkaista muussa kuin sotilajäsenkokoonpanossa. Mikäli asian ratkaiseminen esimerkiksi varomattomaan räjähteiden käyttöön liittyvää henkirikosta (törkeä kuolemantuottamus) käsiteltäessä edellyttäisi erityistä sotilallista asiantuntemusta, tällaista asiantuntemusta voitaisiin hankkia kuulemalla tuomioistuinmessä kysymyksessä olevan erityisalan asiantuntijaa tai asiantuntijoita.

2.6.2 Tuomioistuimen ratkaisukokoonpano sotilasoikeudenkäyntiasioissa

2.6.2.1 Perustuslaista ja muusta lainsäädännöstä seuraavat vaatimukset

Perustuslain 3 §:n 3 momentin mukaan tuomiovaltaa käyttävät riippumattomat tuomioistuimet, ylimpinä tuomioistuimina korkein oikeus ja korkein hallinto-oikeus.

Perustuslain 102 §:n mukaan tasavallan presidentti nimittää vakinaiset tuomarit laissa säädetyn menettelyn mukaisesti. Muiden tuomarien nimittämisestä säädetään lailla.

Perustuslain 103 §:n 1 momentin mukaan tuomaria ei voida julistaa virkansa menettäneeksi muutoin kuin tuomioistuimen tuomiolla. Häntä ei saa myöskään ilman suostumustaan siirtää toiseen virkaan, ellei siirto aiheudu tuomioistuinlaitoksen uudelleen järjestämisestä. Saman pykälän 2 momentin mukaan lailla säädetään tuomarinvollisuudesta erota virasta määräässä tai työkykynsä menetettyään. Pykälän 3 momentin mukaan tuomarien virkasuhteen perusteista muutoin säädetään erikseen lailla.

Edellä selostetuista perustuslain säännöksistä seuraa, että tuomioistuinten tuomiovaltaa käyttävien jäsenten asemasta on säädettävä laissa. Sotilasjäsenen kelpoisuudesta, toimikauden päättymisestä sekä sotilasjäsenen tehtävän ja asianomaisen henkilön varsinaisten virkatehtävien yhteensovittamisesta tulee siten sotilasoikeudenkäyntiasetuksen 1, 2 ja 3 §:n asemesta säätää tarvittavilta osin laissa.

Sotilasoikeudenkäyntiasetuksen 1 ja 2 § ovat sisällöltään ristiriidassa sekä sotilasoikeudenkäyntilaissa että tuomioistuinlain 17 luvussa säädetyn kanssa. Sotilasoikeudenkäntilain 12 §:n 1 momentin ja tuomioistuinlain 17 luvun säännösten perusteella sotilasjäsenellä on toimikautensa aikana tuomaria vastaava oikeus pysyä tehtävässään. Toisin kuin sotilasoikeudenkäyntiasetuksen 1 §:ssä on säädetty, määräystä toimia sotilasjäsenenä ei siten voida peruuttaa sotilasjäsenen palvelussuhteen puolustusvoimissa päättyessä tai alioikeuden sotilasjäsenen siirtyessä palvelukseen tuomioistuimen tuomiopiirin ulkopuolelle.

Sotilasoikeudenkäyntiasetuksen 3 §, jonka mukaan sotilasjäsenen palvelus puolustusvoimissa ei saa estää hänelle sotilasoikeudenkäntilain mukaan kuuluvan tehtävän suorittamisesta, ellei varsinaisen virkatehtävän täyttäminen muuta vaadi, ei myöskään ole hyvin sopusoinnussa perustuslain tuomarin riippumattomuutta koskevan vaatimuksen kanssa.

2.6.2.2 Oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevat vaatimukset

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen on ratkaisukäytännössään suhtautunut erityisen kriittisesti järjestelmiin, joissa siviilihenkilöitä, joilla ei ole käskynalaisuussuhdetta armeijaan, voidaan tuomita rangaistukseen rikoksesta sotilasjäsenkokoontamisesta. Ihmisoikeustuomioistuimen ohella myös Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuskomitea on kiinnittänyt tähän asiaan kannanotoissaan toistuvasti huomiota. Toisaalta ihmisoikeustuomioistuin on vakiintuneesti katsonut, että sotilasjäsenkokoontamisto voi täyttää Euroopan ihmisoikeussopimuksessa tuomioistuimen riippumattomuudelle ja puolueettomuudelle asetetut vaatimukset, mikäli sitä koskevalla sääntelyllä luodaan riittävät takeet tuomioistuimen riippumattomuudelle ja puolueettomuudelle.

Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimusten kannalta ongelmallisinta nykyisessä sotilasoikeudenkäyntijärjestelmässä on se, että asevelvollisuudesta kieltäytyvät, jotka eivät hae siviilipalvelukseen, joutuvat vastaamaan asevelvollisuudesta kieltäytymistä koskevaan

syytteeseen kaikissa oikeusasteissa sotilasjäsenten edessä. Jotta tätä voitaisiin pitää hyväksyttävänä poikkeuksena pääsäännöstä, jonka mukaan sotilasjäsenkokoontamisessa voidaan käsitellä vain sellaisia rikosasioita, joissa vastaajat ovat olleet rikoksen tekohetkellä sotilaita, asevelvollisuudesta kieltäytymistä koskevien asioiden tulisi arvioida olevan sen laatuista, että niitä ei kyetä ratkaisemaan ilman sotilasjäseniä.

Tuomioistuinten riippumattomuuden kannalta on olennaista, että tuomarit nimitetään virkoihinsa pysyvästi. Sotilasjäseniä ei nimitetä tehtäviinsä pysyvästi, vaan määräajaksi. Tapauksessa Incal ihmisoikeustuomioistuin on jo vuonna 1998 erikseen todennut, että turkkilaisen sotilastuomioistuimen sotilasjäsenten uusittavissa oleva neljän vuoden virkakausi on tuomioistuimen riippumattomuuden ja puolueettomuuden kannalta ongelmallisen lyhyt. Tähän nähden sotilasjäsenen uusittavissa olevan kahden vuoden toimikauden pidentämistä on syytä harkita vakavasti.

Sotilasjäsenet nimittää tehtäviinsä tuomioistuin tai tasavallan presidentti. Tuomioistuimen puolueettomuudesta välittyvän kuvan kannalta ei kuitenkaan voida pitää merkityksettömänä sitä, että esityksen sotilasjäsenen määräämisestä tehtävänsä tekee alioikeuksien osalta armeijan palveluksessa toimiva henkilö ja hovioikeuden osalta puolustusministeriö. Tässä tilanteessa sotilasjäsenen mahdollisuuksiin tulla esitetyksi ja määräytyksi uudelle toimikaudelle saattaa ainakin objektiivisesti arvioiden vaikuttaa se, minkälaisista hänen ratkaisutoimintansa sotilasjäsenenä on ollut.

Riippumattomuudesta ja puolueettomuudesta välittyvää vaikutelmaa heikentää myös se, että sotilasjäsen on virkatyössään puolustusvoimien käskyvallan alainen ja hänen urakehityksensä on riippuvainen siitä, miten häntä korkeammassa asemassa puolustusvoimissa työskentelevät henkilöt häntä arvioivat. Olemassa olevien oikeusturvatakeiden tarvetta korostaa lisäksi osaltaan se, että sotilasjäsenillä ei ole Suomessa samaa oikeudellista koulutusta kuin siviilituomareilla.

Sotilasoikeudenkäyntijärjestelmän riippumattomuutta ja puolueettomuutta vahvistettiin vuonna 2001 siirtämällä syyttäjän tehtävät sotilaslakimiehiltä kihlakunnansyyttäjille. Merkittävänä oikeusturvatakeena voidaan vastaajan kannalta pitää myös sitä, että tuomioistuimen puheenjohtajana toimii kaikissa sotilasrikosasioissa siviilituomari. Lisäksi merkittävä oikeusturvatakeena on lakivaliokunnan jo vuoden 1984 kokonaisuudistuksen yhteydessä sotilasoikeudenkäyntilakiin esittämä lain 17 §, joka sisältää äänestämistä koskevan erityismääräyksen alioikeuden ratkaistessa sotilasoikeudenkäyntiasian. Mainitun säännöksen mukaan vastaajaa ei saa tuomita rangaistukseen vastoin puheenjohtajan mielipidettä eikä ankarampaan rangaistukseen kuin puheenjohtaja kannattaa.

Oikeusturvatakeena voidaan pitää myös sitä, että muutoksenhakuasteissa tuomioistuimen ratkaisukokoonpanon enemmistön muodostavat aina siviilituomarit. Lisäksi vastaajan

oikeusturvaa vahvistaa sotilasoikeudenkäyntiasioissa se, että sotilasjäsenet toimivat lainkäyttötehtävissä tuomioistuimissa tuomarinvalan vannoneina ja tuomarin vastuulla. Muiden tuomioistuinten asiantuntijajäsenten ja tuomareiden tavoin sotilasjäsenet ovat myös nykyisin velvollisia ilmoittamaan sidonnaisuutensa ja rekisteröimään ne sidonnaisuus- ja sivutoimirekisteriin.

Edellä selostetut oikeusturvatakeet lieventävät sotilasjäsenkokoontamiseen kohdistuvia epäilyksiä ja lisäävät luottamusta sotilasoikeudenkäytön riippumattomuuteen ja puolueettomuuteen. Olemassa olevista oikeusturvatakeista huolimatta järjestelmään on kuitenkin perusteltua tehdä tiettyjä, oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä tukevia muutoksia.

2.6.2.3 Sotilasjäsenten nimitysmenettely

Tuomioistuinten muiden jäsenten ohella myös asiantuntijajäsenten nimitysmenettelyn avoimuus on tuomioistuinten riippumattomuuden kannalta tärkeää. Asiantuntijajäsenten tehtävien tulisi olla avoimesti kaikkien säädetyt kelpoisuusehdot täyttävien henkilöiden haettavissa. Tämä edellyttää sitä, että avoimista ja avoimeksi tulevista tehtävistä tiedotetaan asianmukaisella tavalla ja riittävän laajasti. Lisäksi on avoimuuden ja riippumattomuuden kannalta tärkeää, että valintakriteerit on oltava yhdenmukaisia, selkeitä ja läpinäkyviä ja että nimitysmenettely on kokonaisuudessaan mahdollisimman avointa.

Sotilasjäsenten osalta menettelyn avoimuutta ja siten myös tuomioistuinten riippumattomuutta korostavat edellä kohdassa 2.3.4 mainitut kriteerit, joiden perusteella sotilasjäseniksi esitettävät henkilöt valitaan. Menettelyn avoimuutta voitaisiin edelleen lisätä tiedottamalla mahdollisuudesta hakeutua sotilasjäsenen tehtävään asianomaisissa organisaatioissa avoimesti ja näkyvästi. Lisäksi kiinnostusta ja halukkuutta sotilasjäsenen tehtävään olisi asianmukaista ja perusteltua pyrkiä kartoittamaan laajemmin jo etukäteen. Tämä voitaisiin toteuttaa selvittämällä kiinnostusta sotilasjäsenen tehtävään säännöllisesti palvelussuhteen aikana käytävissä kehityskeskusteluissa. Mainitut parannusehdotukset voidaan toteuttaa asianomaisten organisaatioiden sisäistä ohjeistusta ja menettelytapoja kehittämällä.

3 Tavoitteet

Sotilasoikeudenkäyntijärjestelmän on kaikilta osin täytettävä perustuslain ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset. Tuomioistuinten tuomiovaltaa käyttävien jäsenten asemasta on säädettävä laissa. Lisäksi on huolehdittava siitä, että sotilasoikeudenkäyntilainsäädäntö muodostaa yhtenäisen, johdonmukaisen ja sisäisesti koherentin kokonaisuuden.

Sotilaallinen erityisasiantuntemus on turvattava myös vastaisuudessa sellaisissa asioissa, joiden ratkaiseminen edellyttää sotilaallista asiantuntemusta. Toisaalta asioiden käsitteleminen tuomioistuimissa on pyrittävä järjestämään siten, että asiat kyetään käsittelemään asianosaisten oikeusturva huomioon ottaen tehokkaasti, ilman aiheutonta viivästystä ja tarpeettomia kustannuksia. Sotilasoikeudenkäyntiasiat on lisäksi sotilasoikeudenkäyntilain 15 ja 16 §:n nojalla käsittelyn eri vaiheissa käsiteltävä kiireellisinä. Tuomioistuimen tavanomaista ratkaisukokoonpanoa vahvempien ratkaisukokoonpanojen käyttäminen on siten erityisesti sotilasoikeudenkäyntiasioissa perusteltua rajata sellaisiin asioihin, joissa asianosaisten oikeusturvan toteutuminen tai muut painavat syyt puoltavat tavanomaista vahvempaa kokoonpanoa.

4 Ehdotukset ja niiden vaikutukset

4.1 Keskeiset ehdotukset

4.1.1 Sotilasoikeudenkäyntiasiat

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännön ja Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuskomitean kannanottojen perusteella siviilihenkilöä, jolla ei ole käskynalaisuus-suhdetta armeijaan ja puolustusvoimiin, koskevan rikosasian käsittelemisen sotilasjäsenkokoontuomiossa tulee olla poikkeuksellista ja rajoittua sellaisiin tapauksiin, joiden käsitteleminen sanotussa kokoonpanossa on objektiivisesti arvioitavissa olevien vakavien ja painavien syiden vuoksi välttämätöntä. Kysymykseen voivat hyväksyttävästi tulla vain sellaiset asiat, joita yleinen tuomioistuin ei kykene tavanomaisessa kokoonpanossa käsittelemään ja ratkaisemaan.

Asevelvollisuudesta kieltäytymistä koskevat asiat, jotka nykyisin käsitellään sotilasoikeudenkäyntiasioina sotilasjäsenkokoontuomiossa, eivät täytä edellä mainittuja kriteereitä. Näiden asioiden ratkaiseminen ei myöskään edellytä ratkaisijalta erityistä sotilaallista asiantuntemusta. Siviilipalveluksesta kieltäytymistä (siviilipalveluslaki 74 §) koskevien asioiden tavoin myös asevelvollisuudesta kieltäytymistä (asevelvollisuuslaki 118 §) koskevat rikosasiat on siten perusteltua siirtää tuomioistuinten tavanomaisissa kokoonpanoissa ratkaistaviksi.

Epävarsinainen sotilasrikosten piiriä ehdotetaan laajennettavaksi kaikkiin rikoslakirikoksiin, joista voidaan tuomita enintään neljän vuoden vankeusrangaistus. Edellytyksenä olisi edelleen, että kysymyksessä oleva teko on kohdistunut puolustusvoimiin tai toiseen sotilaaseen. Lisäksi myös eräät muut palvelustehtävää suoritettaessa tehdyt rikokset käsiteltäisiin sotilasoikeudenkäyntiasioina.

4.1.2 Tuomioistuimen ratkaisukokoonpano sotilasoikeudenkäyntiasioissa

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön perusteella sotilasjäsenen kahden vuoden toimikausi on tuomioistuimen riippumattomuuden kannalta ongelmallisen lyhyt. Toimikautta on syytä pidentää. Tuomioistuinlain 17 luvun 5 §:n nojalla asiantuntijajäsenet määrätään tehtäviinsä viiden vuoden toimikaudeksi kerrallaan. Asiantuntijajäseniä koskevaa sääntelyä on perusteltua yhtenäistää myös tältä osin saattamalla viiden vuoden

toimikausi koskemaan myös tuomioistuinten sotilasjäseniä. Samalla tulee huolehtia siitä, että sotilasjäsenillä on kaikissa olosuhteissa riittävä määrä varajäseniä.

Sotilasjäsenen tehtävän kytkemiseen voimassaolevaan palvelussuhteeseen tai palvelukseen tietyllä alueella olevassa joukko-osastossa ei ole asianmukaista ja painavaa perustetta, joten sääntelyä on muutettava myös tältä osin. Ehdotuksen mukaan riittävää olisi, että sotilasjäseneksi nimitettävä henkilö palvelee nimityshetkellä puolustusvoimissa tai rajavartiolaitoksessa ja edustaa lisäksi kysymyksessä olevassa tuomioistuimessa sen tuomiopiirin alueella olevien joukko-osastojen sekä niiden aselajien ja toimintojen edellyttämää sotilaallista ja teknistä asiantuntemusta. Sillä, minkä tuomioistuimen tuomiopiirin alueella asianomainen henkilö olisi palveluksessa, ei siten enää olisi merkitystä. Huomio otettaisiin vain tehtävässä vaadittava sotilaallinen ja tekninen asiantuntemus. Tapauskohtaisesti tuomioistuimen tulee myös sotilasjäsentä istuntoon kutsuessaan varmistaa, ettei käsiteltävien rikosasioiden ja sotilasjäsenen palveluspaikan välinen suhde ole sellainen, että se antaisi aiheita epäillä tuomioistuimen jäsenten puolueettomuutta ja riippumattomuutta. Siten erityisesti tapauksissa, joissa puolustusvoimat on epäillyn rikoksen asianomistaja tai asialla on suuri merkitys joukko-osastolle, sotilasjäsen olisi syytä pyytää muualta kuin kyseisestä joukko-osastosta.

Suuri osa sotilasoikeudenkäyntiasioina tuomioistuinten tavanomaisia ratkaisukokoonpanoja vahvemmissa sotilasjäsenkokoonpanoissa käsiteltävistä asioista on nykyisin laadultaan sellaisia, että niiden ratkaiseminen ei edellytä erityistä sotilaallista asiantuntemusta. Erityisesti käräjäoikeuksissa sotilasrikosasiat on lisäksi keskitetty tietyille sotilasrikosasioihin erikoistuneille tuomareille, joilla on perehdytyksen, koulutuksen ja kokemuksen myötä hyvät edellytykset käsitellä ja ratkaista vaativiakin sotilaallista asiantuntemusta vaativia asioita.

Kaikkien rikoslain 45 luvussa säädettyjen sotilasrikosasioiden käsitteleminen ei edellytä asian ratkaisijalta sellaista sotilaallista asiantuntemusta, jota sotilasrikosasioita käsittelevä ammattituomari ei kykenisi riittävän perehdytyksen, koulutuksen ja kokemuksen myötä hankkimaan. Tällaisia asioita ovat erityisesti luvatonta poissaoloa ja karkaamista koskevat asiat (RL 45 luku 9 ja 10 §), jotka muodostavat yhteensä noin 80 prosenttia kaikista käräjäoikeuksissa 2010-luvulla ratkaistuista sotilasoikeudenkäyntiasioista. Nämä asiat voidaan siirtää alioikeuksissa tavanomaisissa ratkaisukokoonpanoissa käsiteltäviksi ilman, että asianosaisten oikeusturva vaarantuu. Samalla sanottujen asioiden käsittely tehostuu, käsittelyajat lyhenevät ja tarpeettomia kustannuksia kyetään karsimaan. Sen vuoksi ehdotetaan, että rikoslain 45 luvussa säädettyistä sotilasrikosasioista luvatonta poissaoloa ja karkaamista koskevia rikosasioita ei enää pääsääntöisesti käsiteltäisi käräjäoikeuksissa sotilasjäsenkokoonpanossa.

Tuomioistuimen ratkaisukokoonpanoa alioikeuksissa koskevista muutoksista ei aiheutuisi tarvetta muuttaa päätösvaltaista kokoonpanoa hovioikeuksissa ja korkeimmassa oikeudessa koskevaa sääntelyä. Mikäli hovioikeus myöntää asianosaiselle jatkokäsittelyluvan tai korkein oikeus myöntää asiassa valitusluvan, myös poissaolorikosasian käsittelemistä sotilasjäsenkokoonpanossa voidaan pitää perusteltuna. Erityisesti silloin, kun korkein oikeuden antaa sotilasoikeudenkäyntiasiassa ennakkopäätöksen, ratkaisukokoonpanossa on riittävän erityisasiantuntemuksen varmistamiseksi syytä olla myös sotilasjäseniä. Tämän vuoksi hovioikeuden ja korkeimman oikeuden kokoonpanoa sotilasoikeudenkäyntiasioissa koskevaa sääntelyä ei esitetä muutettavaksi.

Lisäksi työryhmä ehdottaa, että sotilasoikeudenkäyntiasetuksen tuomioistuimen sotilasjäseniä koskeva voimassa olevan lainsäädännön kanssa ristiriitainen sääntely kumotaan ja sotilasjäsenen asemaa koskeva sääntely siirretään tarvittavalta osin sotilasoikeudenkäyntilakiin.

4.2 Pääasialliset vaikutukset

4.2.1 Taloudelliset vaikutukset

Poissalorikosasioiden ja asevelvollisuudesta kieltäytymistä koskevien rikosasioiden käsitteleminen sotilasjäsenkokoonpanon asemesta pääsääntöisesti yhden tuomarin kokoonpanossa tehostaisi näiden asioiden käsittelyä käräjäoikeuksissa. Muutosten myötä arviolta ainakin noin 300 asiaa vuodessa siirtyisi käsiteltäväksi nykyistä kevyemmässä yhden tuomarin ratkaisukokoonpanossa. Sen sijaan epävarsinaisten rikosten luetteloinnista sotilasoikeudenkäyntilaissa luopuminen ja sen mahdollistaminen, että myös muita kuin voimassa olevassa laissa erikseen mainittuja rikoksia voidaan käsitellä sotilasoikeudenkäyntiasioina sotilasjäsenkokoonpanossa, nostaisi hieman sotilasjäsenkokoonpanon käyttöalaa. Kokonaisuutena ehdotusten taloudellisten vaikutusten arvioidaan olevan myönteiset. Merkittäviä taloudellisia säästöjä ehdotuksista ei kuitenkaan arvioida syntyvän.

4.2.2 Vaikutukset perus- ja ihmisoikeuksiin

Ehdotetut muutokset vahvistaisivat kansalaisten perustuslain 6 §:ssä turvattua oikeudellista yhdenvertaisuutta sekä perustuslain 21 §:ssä turvattua oikeusturvaa.

Sotilasjäsenen asemaa koskevat muutosehdotukset ja sääntelytason korottaminen vahvistaisivat tuomioistuimen riippumattomuutta ja puolueettomuutta sotilasoikeudenkäyntiasioissa. Lisäksi asevelvollisuudesta kieltäytymistä koskevien rikosasioiden siirtäminen

käsiteltäviksi tuomioistuimen tavanomaisessa ratkaisukokoonpanossa tukisi oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumista.

Poissaolorikosten käsitteleminen sotilasjäsenkokoonpanon asemesta pääsääntöisesti yhden tuomarin kokoonpanossa nopeuttaisi ja tehostaisi merkittävästi näiden asioiden käsittelyä käräjäoikeuksissa, mikä parantaisi asianosaisten oikeusturvaa sanotussa asiaryhmässä. Kansalaisten oikeusturvaan ja yhdenvertaisuuteen lain edessä vaikuttaisi lisäksi myönteisesti se, että vakavimpia rikosasioita ei enää käsiteltäisi sotilasoikeudenkäyntiasioina.

Kokonaisuutena arvioiden ehdotukset vahvistaisivat tuomioistuinten puolueettomuutta ja riippumattomuutta ja parantaisivat lainkäytön tehokkuutta etenkin käräjäoikeuksissa. Oikeudellisen yhdenvertaisuuden ohella muutoksilla olisi siten myönteinen vaikutus kansalaisten oikeusturvaan.

5 Muut toteuttamisvaihtoehdot

5.1 Vaihtoehdot ja niiden vaikutukset

5.1.1 Sotilasoikeudenkäyntiasiat

Niin kuin edellä on todettu, sotilasoikeudenkäyntilain 2 §:n 2 momentin epävarsinaisten rikosten luettelo on uudistettu useaan otteeseen. Viimeksi näin on tehty vuonna 2015 ja tätä ennen vuonna 2007. Tästä huolimatta luettelo ei nykyisessä muodossaan ole ajantasainen.

Epävarsinaisten rikosten luettelo voidaan edelleen päivittää poistamalla luettelosta oikeudellinen yhdenvertaisuus ja asianosaisten oikeuturva muun ohella huomioon ottaen rikoksia, joita ei ole perusteltua käsitellä sotilasoikeudenkäyntiasioina, sekä lisäämällä luetteloon siitä puuttuvia rikoksia, joiden käsittelemiselle sotilasjäsenkoonpanossa on muiden edellytysten täytyessä riittävän painavat perusteet. Selvää kuitenkin on, että mikäli luettelo on päädytään edelleen tarkistamaan rikosnimikkeittäin, tarve päivittää luettelo taajaan myös vastaisuudessa on ilmeinen. Vaihtoehtoinen tapa järjestää asia on jo varsin pitkäksi muodostuneesta luettelosta kokonaan luopuminen ja epävarsinaisten rikosten piirin laajentaminen määrättyjen edellytysten täytyessä kaikkiin rikoslakirikoksiin.

Kummassakin tapauksessa epävarsinaisten sotilasrikosten piiristä on syytä poistaa asevelvollisuudesta kieltäytymistä koskevat rikosasiat sekä tietyt erittäin vakavat rikosasiat. Vakavuutensa perusteella epävarsinaisten rikosten luettelon ulkopuolelle on perusteltua rajata ainakin vakavimmat kysymykseen tulevat seksuaalirikokset sekä vakavimmat henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset. Tämä voidaan toteuttaa lisäämällä lakiin säännös ankarimmasta rangaistuksesta, joka epävarsinaisesta sotilasrikoksesta voidaan tuomita.

Mikäli edellä mainittu ankarin enimmäisrangaistus olisi vankeutta enemmän kuin kaksi vuotta, epävarsinaisia sotilasrikoksia voisivat edelleen olla esimerkiksi varkaus (RL 28 luku 1 §) ja pahoinpitely (RL 21 luku 5 §). Toisaalta esimerkiksi törkeää varkautta (RL 28 luku 2 §) ja seksuaalista hyväksikäyttöä (RL 20 luku 5 §), joiden rangaistusmaksimi on neljä vuotta vankeutta, koskevia rikosasioita ei voitaisi käsitellä sotilasoikeudenkäyntiasioina.

Ankarin rangaistus, joka rikoslain 45 luvun varsinaisista sotilasrikoksista voidaan rauhan aikana tuomita, on neljä vuotta vankeutta. Näin ollen johdonmukaista ja edellä lausuttu huomioon ottaen myös perusteltua on säätää, että sotilasoikeudenkäyntiasiana ei voida käsitellä syytettä teosta, josta säädetty ankarin rangaistus on vankeutta yli neljä vuotta.

5.1.2 Tuomioistuimen ratkaisukokoonpano sotilasoikeudenkäyntiasioissa

Nykymuotoinen sotilasoikeudenkäyntijärjestelmä on pääosin toimiva. Käytännön työssä puutteeksi on koettu lähinnä sotilasjäsenten varajäsenten vähäinen määrä käräjäoikeuksissa. Järjestelmää on lisäksi mahdollista kehittää vastaamaan oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukseen nykyistä paremmin vahvistamalla sotilasjäsenten riippumattomuutta sekä siirtämällä asevelvollisuudesta kieltäytymistä koskevat rikosasiat sekä sellaiset muut sotilasrikosasiat, joiden ratkaiseminen ei vaadi erityistä sotilaallista asiantuntemusta, tuomioistuinten tavanomaisissa ratkaisukokoonpanoissa ratkaistaviksi.

Sotilasjäsenkokoonpanon säilyttämisen ohella tarvittava asiantuntemus sotilasoikeudenkäyntiasioissa olisi mahdollista turvata kutsumalla sotilasoikeudenkäyntiasioita käsiteltäessä tapauskohtaisesti tuomioistuimen harkinnan mukaan kuultavaksi esimerkiksi tietyn aselajin asiantuntijoita. Myönteistä tässä vaihtoehdossa olisi se, että erityisasiantuntemus olisi avointa ja kaikilta osin keskustelun kohteena. Toisaalta vaarana olisi se, että kynnys kutsua juttuun asiantuntija nousisi käytännössä korkeaksi, mikä saattaisi vähentää tuomioistuinten asiakohtaista asiantuntemusta sotilasoikeudenkäyntiasioissa ja vaikuttaa siten alentavasti ratkaisujen laatuun.

Kokonaisuutena arvioiden sotilasjäsenkokoonpanon säilyttämistä puoltavat seikat ovat kysymyksessä olevan asiantuntijakokoonpanon poistamista painavampia. Sotilasjäsenistä tuomioistuinten ratkaisukokoonpanoissa ei siten ole syytä kokonaan luopua.

Sotilasoikeudenkäyntilain mukaisessa järjestyksessä voidaan lain 8 §:n edellytysten täytyessä käsitellä myös muuta kuin sotilasrikosta koskeva syyte. Esimerkiksi korkeimman oikeuden ratkaisusta KKO 2019:104 ilmenevissä olosuhteissa sotilaan muuhun kuin toiseen sotilaaseen kohdistama seksuaalinen ahdistelu käsiteltiin sotilasoikeudenkäyntilain mukaisessa järjestyksessä, kun sotilaille vaadittiin saman teon perusteella rangaistusta palvelusrikoksesta ja seksuaalisesta ahdistelusta. Sotilasoikeudenkäyntilain 8 § ei kuitenkaan mahdollista sotilaan tekemien muiden kuin sotilasrikosten käsittelemistä sotilasoikeudenkäyntilain mukaisessa menettelyssä muutoin kuin tietyin lisäedellytyksin. Näihin edellytyksiin kuuluu muun ohella se, että muu kuin sotilasrikos on tehty samalla teolla sotilasoikeudenkäyntiasiana käsiteltävän rikoksen kanssa. Työryhmä ei ole pitänyt tarpeellisena esittää muutoksia sotilasoikeudenkäyntilain 8 §:ään.

5.2 Ulkomainen lainsäädäntö ja muut ulkomailta käytetyt keinot

5.2.1 Sotilasrikosasioiden käsittely eräissä muissa maissa

5.2.1.1 Ruotsi

Ruotsissa ei ole erillissäätelyä sotilasrikosten osalta. Erillissäätelystä luovuttiin lopullisesti vuonna 1986. Sotilasvirassa oleviin sovelletaan samaa virkamiesoikeudellista kurinpitomenettelyä kuin muihinkin valtion virkamiehiin.

Asevelvollisten kurinpitomenettelystä säädetään laissa kurinpitovastuusta kokonaisuunpuolustuksessa (lag om disciplinansvar inom totalförsvaret). Sanotussa laissa ei säädetä rikosvastuusta, vaan ainoastaan hallinnollisesta kurinpitovastuusta. Jos asevelvollinen tekee rikoksen, asiasta ilmoitetaan syyttäjälle mainitun lain 16 §:n nojalla. Lain 17 §:n mukaan asia voidaan kuitenkin käsitellä kurinpitomenettelyssä muun muassa silloin, kun kysymys on lievästä rikoksesta, joka ei ole kohdistunut siviilihenkilöön.

Kurinpitoasioissa kurinpitopäätöksen tekee yleensä sen joukko-osaston komentaja, jossa asevelvollinen palvelee. Puolustusvoimien lakimies avustaa ja ohjaa komentajaa päätöksenteossa. Tietyissä asioissa päätösvalta voidaan delegoida perusyksikön päällikölle. Asevelvolliselle voidaan määrätä kurinpitoseuraamuksena varoitus tai palkanalennusta enintään 30 päivältä.

Henkilö, jolle on määrätty kurinpitoseuraamus, voi valittaa päätöksestä viiden vuorokauden kuluessa päätöksen tiedoksiannosta. Perusyksikön päällikön tekemästä päätöksestä valitetaan joukko-osaston komentajalle. Joukko-osaston komentajan tekemästä päätöksestä voi valittaa kärjaoikeuteen. Valitusaika on kymmenen vuorokautta päätöksen tiedoksiannosta. Valitusasian käsittelyyn sovelletaan lakia tuomioistuinasiaista (lagen om domstolsärenden). Kurinpitoseuraamusta ei voida panna täytäntöön ennen kuin päätös on lainvoimainen.

5.2.1.2 Norja

Norjassa sotilasrikokset käsitellään rauhan aikana yleisissä tuomioistuimissa. Syyttäjinä sotilasrikosasioissa toimivat sotilassyöttäjät, jotka useimmiten päättävät myös syyteharjinnasta. Vakavampien rikosten osalta päätäntävalta on ylempällä yleisellä syyttäjäviranomaisella, jonka alaisuudessa sotilassyöttäjät toimivat.

Vähäisimmät sotilasrikosasiat voidaan ratkaista kurinpitomenettelyssä, jossa kurinpitovalta on perusyksikön päälliköllä ja häntä ylempillä kurinpitoesimiehillä. Sotilassyöttäjät toimivat kurinpitoesimiesten neuvonantajina ja suorittavat myös sotilasoikeudenhoitoon

kohdistuvaa laillisuusvalvontaa. Sotilasrikosten lisäksi kurinpitomenettelyssä voidaan käsitellä myös muita sotilasalueella sattuneita vähäisiä rikoksia. Kurinpitoseuraamus voidaan kuitenkin määrätä vain sotilaille. Kurinpitomenettely on lähtökohtaisesti riippumaton asian rikosoikeudellisesta käsittelystä. Sitä ei tule käyttää, jos asiassa nostetaan syyte. Ylempi kurinpitoesimies voi kumota, lieventää tai muuttaa alaisensa määräämää kurinpitoseuraamusta muutoin kuin vastaajan vahingoksi, sekä tarvittaessa siirtää asian syyttäjän syyteharkintaan. Ylempi kurinpitoesimies voi myös ottaa asian ratkaistavakseen jo ennen kuin asiassa on tehty päätös.

Kurinpitoseuraamuksia ovat aresti (enintään 20 vuorokautta), päivärahaan sidottu sakko (varusmiehille enintään 20 päivältä ja kantahenkilökuntaan kuuluville enintään 50 päivältä), poistumiskielto (enintään 30 vuorokautta) sekä virallinen muistutus, joka annetaan joko henkilökohtaisesti tai julkisesti joukon edessä. Prikaatin komentaja tarkastaa yhdessä sotilassyöttäjän kanssa kuukausittain annetut kurinpitopäätökset. Kurinpitopäätös voidaan tarvittaessa kumota tai sitä voidaan lieventää. Kurinpitoseuraamuksesta voidaan myös kannella prikaatin komentajalle ja komentajan on ennen päätöstään hankittava asiassa sotilassyöttäjän lausunto. Prikaatin komentajan tekemään päätökseen voidaan hakea muutosta kansalliselta kurinpitolautakunnalta. Kurinpitolautakuntaan kuuluu tuomari, upseeri ja varusmies. Kun kaikki hallinnon sisäiset muutoksenhakukeinot on käytetty, asia voidaan saattaa tuomioistuimen käsiteltäväksi.

5.2.1.3 Tanska

Tanskassa saatettiin sotilasoikeudenkäytön kokonaisuudistuksen yhteydessä 1.1.2006 voimaan uusi sotilasoikeudenhoitolaki, sotilasrikoslaki ja sotilaskurinpitolaki. Nykyään kaikki sotilaiden tekemät rikokset käsitellään Tanskassa yleisissä tuomioistuimissa. Sotilasrikosasioissa syyteoikeus kuuluu sotilassyöttäjälle. Sotilaskuriin liittyvät vähäiset rikkomukset, kuten niskoittelu ja luvaton poissaolo, käsitellään kurinpitomenettelyssä. Kurinpitotoimia voidaan kohdistaa vain sotilaisiin. Asiaa ei voida käsitellä kurinpitomenettelyssä enää sen jälkeen, kun tekoajankohdasta on kulunut kaksi vuotta. Kurinpitoseuraamuksena voidaan määrätä julkisesti tai yksityisesti annettava varoitus, vapaa-ajalle sijoittuva ylimääräinen työtehtävä, ylimääräinen palvelus tai kurinpitosakko. Kurinpitosakko voi määrältään olla enintään kymmenen prosenttia henkilön kuukausipalkasta.

Kurinpitotoimivaltaa käyttävän kurinpitoesimiehen tekemästä päätöksestä voi valittaa ylemmälle kurinpitoesimiehelle. Ylempi kurinpitoesimies ei voi muuttaa päätöstä valittajan vahingoksi. Ylemmän kurinpitoesimiehen ratkaisu voidaan saattaa erityisen kurinpitolautakunnan arvioitavaksi. Jos jo loppuun suoritettu kurinpitoseuraamus peruutetaan tai mitätöidään, henkilöllä on oikeus rahalliseen kompensatioon tai muuhun hyvitykseen (esimerkiksi ylimääräinen vapaa-aika). Ylemmän kurinpitoesimiehen tai kurinpitolautakunnan tekemä päätös voidaan tietyissä tilanteissa saattaa tuomioistuimen käsiteltäväksi.

5.2.1.4 Saksa

Saksassa virallinen syyttäjä päättää syytteen nostamisesta myös silloin, kun sotilasta epäillään rikoksesta. Asia käsitellään yleisessä tuomioistuimessa. Sotilaiden tekemiä rikoksia ei käsitellä sotilasoikeudenkäyntiasioina eikä puolustusvoimien palveluksessa olevilla henkilöillä ole rikosten selvittämiseen liittyviä toimivaltuuksia. Rikosten selvittämisestä vastaavat poliisi ja syyttäjä.

Palvelusvelvollisuuksien tahallista tai tuottamuksellista rikkomista koskevat tapaukset käsitellään kurinpitomenettelyssä. Yksinkertaisia kurinpitoseuraamuksia, joita ovat nuhtelu, ankara nuhtelu, sakko, poistumiskielto jaaresti, voivat määrätä kurinpitoesimiehet (tietyt esimiesasemassa olevat sotilaat) sekä erityiset sotilasasioiden tuomioistuimet. Kurinpitoseuraamuksia voidaan määrätä kaikille sotilaille. Sotilasasioiden tuomioistuimissa, jonka kokoonpanoon kuuluu siviilituomari (puheenjohtaja) sekä kaksi sotilasjäsentä, voi lisäksi määrätä seuraamuksena kantahenkilökuntaan kuuluvalla palkan tai eläkkeen lyhentämisen, ylennyskiellon, palkkaluokan tai sotilasarvon alentamisen, virkasuhteen päättämisen tai eläkkeen epäämisen. Näitä virkamiesoikeudellisia seuraamuksia voidaan määrätä myös virkasuhteessa oleville siviilihenkilöille. Syyttäjinä sotilasasioiden tuomioistuimissa toimivat erityiset sotilaskurinpitoasioiden syyttäjät.

Sotilaalla on mahdollisuus valittaa tehdystä kurinpitopäätöksestä ylemmälle kurinpitoesimiehelle. Jos ylempi kurinpitoesimies hylkää valituksen, on sotilaalla mahdollisuus valittaa asiassa edelleen sotilasasioiden tuomioistuimeen.

5.2.1.5 Iso-Britannia

Iso-Britanniassa sotilasrikosasiat käsitellään joko kurinpitomenettelyssä tai pysyvissä sotilastuomioistuimissa. Ainoastaan vähäisimmät rikkomukset voidaan käsitellä kurinpitomenettelyssä. Vakavammat rikkomukset on aina käsiteltävä tuomioistuimessa. Kurinpitomenettelyssä määrätystä seuraamuksesta voidaan valittaa kurinpitovalituksia käsittelevään tuomioistuimeen. Syyttäjinä sotilasrikosasioissa toimivat erityiset sotilassyöttäjät.

Kurinpitovaltaa käyttävät kurinpitoesimiehet, joina toimivat joukon komentajat sekä everstiluutnantin arvoiset tai heitä ylemmät upseerit. Ylempi kurinpitoesimies tarkastaa jokaisen alemman kurinpitoesimiehen tekemän kurinpitopäätöksen ja hän voi tarvittaessa kumota päätöksen, lieventää seuraamusta tai siirtää asian kurinpitovalituksia käsittelevään tuomioistuimeen. Sotilaskuriin kohdistuvien rikkomusten ohella myös muussa lainsäädännössä säädettyjä rikoksia voidaan käsitellä palvelusrikkomuksina. Aktiiviupseerien tekemiä palvelusrikkomuksia voidaan käsitellä kurinpitomenettelyssä vain tietyissä erityistilanteissa.

Yleisimmät kurinpitomenettelyssä määrättävät seuraamukset ovataresti, sakko ja ylimääräinen palvelus. Sotilastuomioistuimien voi lisäksi tuomita vankeutta, erottaa palveluksesta ja tuomita pidempiä arestirangaistuksia.

5.2.1.6 Tšekin tasavalta

Tšekin tasavallassa ei ole enää sotilastuomioistuimia. Sotilastuomioistuimet lakkautettiin 1.1.1994 voimaan tulleella lailla. Samalla lakkautettiin sotilassyöttäjien tehtävät. Voimassa olevassa rikoslainsäädännössä on säädetty sotilasrikoksista, joita koskevat asiat käsitellään yleisissä tuomioistuimissa tavallisten siviilisyöttäjien ajassa syytteitä.

5.2.1.7 Romania

Romaniassa vain sotilaiden työhön sotilaina liittyvät rikosasiat käsitellään erityisissä sotilastuomioistuimissa, joissa syyttäjänä toimivat sotilassyöttäjät. Siviilihenkilöitä ei rinnasteta tässä tarkoituksessa sotilaisiin siviilihenkilöiden velvollisuuksien eikä sen perusteella, missä tietty teko on tapahtunut. Laissa on nykyisin nimenomaisesti säädetty, että siviilihenkilön syyllistyessä sotilaan työhön liittyvään rikokseen yhdessä sotilaan kanssa asia käsitellään kummankin osalta siviilituomioistuimissa eikä siviilihenkilöä siten missään olosuhteissa syytetä rikoksesta sotilastuomioistuimissa.

5.2.1.8 Kreikka

Kreikassa sotilasrikosasiat käsitellään sotilastuomioistuimissa. Suurimmalla osalla tuomioistuimen jäsenistä on oikeustieteellinen koulutus. Syyttäjien asioissa toimivat erityiset sotilassyöttäjät. Kreikan perustuslain ja sotilasrikoslain nojalla sotilastuomioistuimen toimivalta ulottuu vain sotilaisiin ja sotavankeihin. Siviilihenkilöä ei voida syyttää rikoksesta sotilastuomioistuimesta, ellei tämä ole sotavanki. Sen sijaan sotilaita voidaan syyttää ja tuomita sotilastuomioistuimissa kaikista rikoksista, ei vain palvelukseen sotilaana liittyvistä rikoksista.

6 Säännöskohtaiset perustelut

6.1 Sotilasoikeudenkäyntilaki

2 §. Pykälän 2 momenttia muutettaisiin siten, että niin sanottujen epävarsinaisten sotilasrikosten pitkäksi muodostuneesta ja vanhentuneesta luettelosta luovuttaisiin ja momentissa säädettäisiin yksittäisten kysymykseen tulevien rikosten luetteloinnin asemesta, että sotilasoikeudenkäyntiasiana käsitellään syyte sotilasta vastaan teosta, josta säädetään rangaistus rikoslaissa. Edelleen edellytyksenä olisi, että teko on kohdistunut puolustusvoimiin tai toiseen sotilaaseen. Lisäksi sotilasoikeudenkäyntiasiana käsiteltäisiin syyte sotilasta vastaan teosta, joka on tehty palvelustehtävää suoritettaessa.

Syyte sotilasta vastaan teosta, joka on tehty palvelustehtävää suoritettaessa, olisi sotilasoikeudenkäyntiasia, vaikka teko ei samalla täyttäisi palvelusrikoksen tunnusmerkistöä. Riittävää olisi teon tekeminen palvelustehtävää suoritettaessa eikä lisäedellytyksenä olisi, että kysymyksessä oleva teko on kohdistunut puolustusvoimiin tai toiseen sotilaaseen. Kysymykseen voisivat siten tulla myös sellaiset teot, joilla ei ole asianomistajaa. Tällaisia rikoksia voisivat olla esimerkiksi rikoslain 23 luvussa säädetyt liikennejuopumusrikokset tai muut liikenne rikokset, rikoslain 40 luvussa säädetyt virkarikokset, rikoslain 41 luvussa säädetyt ampuma-aserikokset sekä rikoslain 44 luvun 11 §:ssä säädetty räjähderikos. Sen arvioiminen, milloin teko täyttää palvelusrikoksen ja sen lisäksi mahdollisesti muun rikoksen tunnusmerkistön, tapahtuisi vastaavalla tavalla kuin nykyisin. Muutos vaikuttaisi siten ainoastaan siihen, mitä rikoksia pidetään sotilasoikeudenkäyntiasioina, ei siihen, täyttääkö sama teko useamman rikoksen tunnusmerkistön (ks. tältä osin esimerkiksi KKO 2006:24). Sotilasoikeudenkäyntiasioina ei edelleenkään voitaisi 2 momentin nojalla käsitellä sellaisia tekoja, jotka ovat kohdistuneet siviilihenkilöihin. Siviilihenkilöihin kohdistuneiden tekojen osalta käsittelyjärjestys määräytyisi edelleen sotilasoikeudenkäyntilain 8 §:n mukaisesti.

Sotilasoikeudenkäyntiasioina ei enää käsiteltäisi asevelvollisuudesta kieltäytymistä (asevelvollisuuslaki 118 §) koskevia asioita. Näiden asioiden käsitteleminen sotilasjäsenkoonpanossa ei ole hyvin sopusoinnussa Suomen kansainvälisten ihmisoikeusveloitteiden kanssa. Asevelvollisuudesta kieltäytymistä koskevat asiat eivät myöskään edellytä ratkaisijaltaan erityistä sotilaallista asiantuntemusta. Siviilipalveluksesta kieltäytymistä (siviilipalveluslaki 74 §) koskevien asioiden tavoin myös asevelvollisuudesta kieltäytymistä koskevat rikosasiat siirrettäisiin siten tuomioistuinten tavanomaisissa kokoonpanoissa ratkaistaviksi.

Ehdotetussa uudessa 3 momentissa säädettäisiin rajoituksesta 2 momentissa säädettyyn. Perustuslain 6 §:ssä turvatus oikeudellisen yhdenvertaisuuden vaatimuksen merkitys korostuu asioissa, joiden merkitys asianosaisille on erityisen suuri. Tällaisia asioita ovat etenkin sellaiset rikosasiat, joissa tuomittava rangaistus voi olla useita vuosia vankeutta. Näissä asioissa asianosaisilla voidaan katsoa olevan korostunut oikeus saada asiansa käsiteltyksi vastaavalla tavoin muodostetun ratkaisukokoonpanon toimesta kuin muillakin henkilöillä. Samalla kysymys on tyypillisesti asioista, joissa asianosaisten oikeusturva edellyttää asian ratkaisijalta tai ratkaisijoilta erityisesti vahvaa rikosoikeudellista osaamista ja asiantuntemusta. Sanottu korostuu vakavissa seksuaalirikoksissa, joissa pyrkimyksenä on muodostaa tuomioistuimen ratkaisukokoonpano ottaen riittävän asiantuntemuksen ohella huomioon myös asian ratkaisijoiden sukupuoli. Sen vuoksi vakavimmat rikosasiat eivät olisi sotilasoikeudenkäyntiasioita ja ne käsiteltäisiin oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain mukaisesti tuomioistuinten tavanomaisissa ratkaisukokoonpanoissa myös silloin, kun sotilasta epäillään toiseen sotilaaseen tai puolustusvoimiin kohdistuneesta vakavasta rikoksesta.

Kysymyksessä olevassa lainkohdassa tarkoitettuja vakavia rikoksia olisivat rikokset, joista tuomittava ankarin rangaistus on vankeutta yli neljä vuotta. Näin ollen esimerkiksi vakavimpia seksuaalirikoksia (raiskaus ja törkeä raiskaus) sekä vakavimpia henkeen ja terveyteen kohdistuvia rikoksia (murha, tappo, surma, törkeä kuolemantuottamus ja törkeä pahoinpitely) ei käsiteltäisi ja ratkaistaisi sotilajäsenkokoonpanossa. Oikeudenkäyntimenettelyn valinnan kannalta ratkaisevaa olisi se, mistä rikoksesta rangaistusta alun perin vaaditaan. Oikeudenkäyntimenettelyyn sovellettavien säännösten valintaan ei vaikuttaisi se, että käräjäoikeus arvioisi tekoa rangaistusvaatimusta lievemmin. Vastaavalla tavalla asia ei muuttuisi muutoksenhakuasteessa sotilasoikeudenkäyntiasiaksi, vaikka muutoksenhaun perusteella kysymys olisi enää alkuperäistä rangaistusvaatimusta lievemmästä rikoksesta.

Esimerkiksi varomattomaan räjähteiden käyttöön palvelustehtävää suoritettaessa liittyvää henkirikosta (lähinnä törkeä kuolemantuottamus) käsiteltäessä erityinen sotilaallinen asiantuntemus voi olla edelleen tarpeen. Tällaisessa asiassa riittävä asiantuntemus voitaisiin hankkia kuulemalla asiantuntijaa, jolla on tarvittava sotilaallinen asiantuntemus.

3 §. Pykälän 1 momenttia muutettaisiin siten, että kurinpitovalitusasioiden ohella käräjäoikeus olisi päätösvaltainen, kun sen ratkaisukokoonpanoon kuuluu yksin puheenjohtaja, myös sen käsitellessä rikoslain (39/1889) 45 luvun 9 ja 10 §:ssä säädettyjä luvatonta poissaoloa ja karkaamista. Poissaolorikosten käsitteleminen ei yleensä vaadi sellaista sotilaallista erityisasiantuntemusta, jota sotilasarikosoitihin perehtyneellä ammattituomarilla ei ole. Niissä poikkeuksellisissa poissaolorikostapauksissa, joihin liittyy erityisiä sotilaallisia näkökohtia, asia voitaisiin käräjäoikeudessa käsitellä myös tavanomaisessa sotilasoikeudenkäyntilain mukaisessa kokoonpanossa. Poissaolorikosten käsittely yhden tuomarin

kokoonpanossa ja siis ilman sotilasjäseniä koskisi vain käräjäoikeutta, eikä tällä muutoksella ole vaikutusta muutoksenhakutuomioistuinten kokoonpanosäännöksiin.

10 b §. Lakiin lisättäisiin uusi 10 b §, jossa osin voimassa olevan sotilasoikeudenkäyntiasetuksen 1 §:n 1 momentissa säädettyä vastaavasti säädettäisiin siitä, että alioikeuksien ja hovioikeuksien sotilasjäsenen on oltava puolustusvoimissa tai rajavartiolaitoksessa palvelevia henkilöitä ja että heidän tulee edustaa tuomioistuimessa sen tuomiopiirin alueella olevien joukko-osastojen sekä niiden aselajien ja toimintojen edellyttämää sotilaallista ja teknistä asiantuntemusta. Palvelussuhdetta koskevan edellytyksen tarkennettaisiin kuitenkin koskevan ainoastaan sotilasjäsenen nimittämishetkeä. Toisin kuin nykyisin, sotilasjäsenen määräystä ei enää peruutettaisi palvelussuhteen puolustusvoimissa tai rajavartiolaitoksessa päättyessä, eikä myöskään sotilasjäsenen siirtyessä palvelukseen kysymyksessä olevan tuomioistuimen tuomiopiirin ulkopuolelle. Sillä, minkä tuomioistuimen tuomiopiirin alueella asianomainen henkilö olisi palveluksessa, ei enää olisi merkitystä. Huomioon otettaisiin vain asianomaisella henkilöllä nimittämishetkellä oleva sotilaallinen ja tekninen asiantuntemus. Sääntely vastaisi siten näiltäkin osin tuomioistuinlaissa asiantuntijajäsenten asemasta yleisesti säädettyä.

11 §. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön perusteella sotilasjäsenen nykyinen kahden vuoden toimikausi on tuomioistuimen riippumattomuuden kannalta ongelmallisen lyhyt. Tuomioistuinlain 17 luvun 5 §:n nojalla asiantuntijajäsenet määrätään tehtäviinsä viiden vuoden toimikaudeksi kerrallaan. Asiantuntijajäseniä koskevaa sääntelyä yhtenäistettäisiin saattamalla viiden vuoden toimikausi koskemaan myös tuomioistuinten sotilasjäseniä.

7 Lakia alemman asteinen sääntely

7.1 Sotilasoikeudenkäyntiasetus

Sotilasoikeudenkäyntilain (326/1983) 30 §:n nojalla annetun sotilasoikeudenkäyntiasetuksen (964/1983) tuomioistuimen sotilasjäseniä koskeva sääntely on voimassa olevan lainsäädännön kanssa ristiriitaista. Sen vuoksi sotilasoikeudenkäyntiasetuksen 1, 2 ja 3 § ehdotetaan kumottaviksi.

Tuomioistuinten jäseniä koskevan sääntelyn on oltava laintasoista. Sen vuoksi myös sotilasjäsenen asemaa koskeva tarvittava sääntely siirrettäisiin sotilasoikeudenkäyntilakiin.

Lakiehdotukset

1. Laki sotilasoikeudenkäyntilain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti *muutetaan* sotilasoikeudenkäyntilain (326/1983) 2 §:n 2 momentti, 3 §:n 1 momentti ja 11 §:n 4 momentti, sellaisina kuin niistä ovat 2 §:n 2 momentti laissa 371/2015, 3 §:n 1 momentti laissa 249/2006 ja 11 §:n 4 momentti laissa 688/2016, sekä

lisätään 2 §:ään uusi 3 momentti, jolloin nykyinen 3 ja 4 momentti siirtyvät 4 ja 5 momentiksi, ja uusi 10 b § seuraavasti:

2 §

Sotilasoikeudenkäyntiasiana käsitellään myös syyte sotilasta vastaan teosta, josta säädetään rangaistus rikoslaissa. Edellytyksenä on, että teko on kohdistunut puolustusvoimiin tai toiseen sotilaaseen. Lisäksi sotilasoikeudenkäyntiasiana käsitellään syyte sotilasta vastaan teosta, joka on tehty palvelustehtävää suoritettaessa, ei kuitenkaan, jos teko on kohdistunut siviilihenkilöön.

Edellä 2 momentissa tarkoitettuna sotilasoikeudenkäyntiasiana ei kuitenkaan käsitellä syytettä teosta, josta säädetty ankarin rangaistus on yli neljä vuotta vankeutta.

3 §

Edellä 1 §:n 2 momentissa tarkoitetun käräjäoikeuden käsitellessä sotilasoikeudenkäyntiasiaa tuomioistuimessa on puheenjohtaja ja kaksi sotilasjäsentä. Puheenjohtajana toimii laamanni tai käräjätuomari niin kuin käräjäoikeuden työjärjestyksessä määrätään. Asia käsitellään tässä kokoonpanossa myös oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (689/1997) 5 a luvussa tarkoitetussa kirjallisessa menettelyssä. Kurinpitovalitusasioita sekä rikoslain (39/1889) 45 luvun 9 ja 10 §:ssä säädettyjä luvatonta poissaoloa ja karkaamista käsitellessään tuomioistuin on päätösvaltainen myös, kun siinä on yksin puheenjohtaja.

10 b §

Alioikeuden ja hovioikeuden sotilasjäsenten on tehtävään nimitettäessä oltava puolustusvoimissa tai rajavartiolaitoksessa palvelevia henkilöitä. Sotilasjäsenten tulee edustaa tuomioistuimessa sen tuomiopiirin alueella olevien joukko-osastojen sekä niiden aselajien ja toimintojen edellyttämää sotilaallista ja teknistä asiantuntemusta.

11 §

Sotilasjäsenten toimikausi on viisi vuotta. Heidät nimitetään enintään siihen saakka, kun he täyttävät tuomarille säädetyn eroamisiän.

Propositionens huvudsakliga innehåll

I detta betänkande föreslås det att militära rättegångslagen ändras. Dessutom föreslås det att de bestämmelser i militära rättegångsförordningen som står i strid med grundlagen och annan lagstiftning upphävs. Genom de föreslagna ändringarna stärks domstolarnas oberoende och opartiskhet samt lindras rättsprocesserna i militära rättegångsärenden.

De föreslagna ändringarna förenhetligar bestämmelserna om domstolarnas sakkunnigledamöter och stärker domstolarnas militära ledamöters oberoende. På samma sätt som för de övriga sakkunnigledamöterna föreslås det att mandatperioden även för militära ledamöter ändras till fem år. Dessutom ändras kraven för en militär ledamots anställningsförhållande så att de i stället för hela mandatperioden endast gäller tidpunkten för utnämningen till uppdraget. Bestämmelserna om militära ledamöters ställning flyttas också i sin helhet till lagnivå.

Enligt förslaget ska ärenden som gäller vägran att fullgöra värnplikt inte längre behandlas som militära rättegångsärenden, utan som sedvanliga brottmål. Tingsrätten är dessutom i en sammansättning med en domare domför i ärenden som gäller frånvarobrott vilka för närvarande behandlas i en sammansättning med militära ledamöter.

Det föreslås att kretsen av militära rättegångsärenden utvidgas till att omfatta alla brott mot strafflagen, när de föreskrivna förutsättningarna uppfylls. Parternas rättsskydd och jämlikhet inför lagen i militära rättegångsärenden stärks genom bestämmelser om att de allra allvarigaste militära brottmålen ska behandlas i domstolarnas sedvanliga beslutsammansättningar. Detta gäller inte militära brott enligt 45 kap. i strafflagen, för vilka det strängaste straffet är fängelse i över fyra år. Den militära specialsakkunskapen inhämtas i dessa ärenden vid behov genom att sakkunniga hörs vid rättegången.

Lagförslag

1. Lag om ändring av militära rättegångslagen

I enlighet med riksdagens beslut *ändras* i militära rättegångslagen (326/1983) 2 § 2 mom., 3 § 1 mom. och 11 § 4 mom., av dem 2 § 2 mom. sådant det lyder i lag 371/2015, 3 § 1 mom. sådant det lyder i lag 249/2006 och 11 § 4 mom. sådant det lyder i lag 688/2016, samt

fogas till 2 § ett nytt 3 mom., varvid de nuvarande 3 och 4 mom. blir 4 och 5 mom., och till lagen en ny 10 b § som följer:

2 §

Som militärt rättegångsärende handläggs även åtal mot krigsman för en gärning för vilken straff föreskrivs i strafflagen. Detta förutsätter att gärningen har riktat sig mot försvarsmakten eller mot någon annan krigsman. Som militärt rättegångsärende behandlas också åtal mot en krigsman för en gärning som har begåtts vid utförandet av ett tjänstgöringsuppdrag, dock inte om gärningen har riktat sig mot en civilperson.

Som ett sådant militärt rättegångsärende som avses i 2 mom. handläggs dock inte åtal för en gärning för vilken det föreskrivna strängaste straffet är fängelse i över fyra år.

3 §

När en tingsrätt som avses i 1 § 2 mom. behandlar ett militärt rättegångsärende ska rätten bestå av ordföranden och två militära ledamöter. Ordförande är en lagman eller en tingsdomare enligt vad som bestäms i tingsrättens arbetsordning. Ärenden behandlas i denna sammansättning även vid ett sådant skriftligt förfarande som avses i 5 a kap. i lagen om rättegång i brottmål (689/1997). När en domstol behandlar ärenden som gäller disciplinbesvär samt olovlig frånvaro och rymning enligt 45 kap. 9 och 10 § i strafflagen (39/1889) är den domför även med ordföranden ensam.

10 b §

De militära ledamöterna av en underrätt och en hovrätt ska vid utnämningen till uppdraget vara personer som tjänstgör inom försvarsmakten eller gränsbevakningsväsendet. Ledamöterna ska vid domstolen företräda sådan militär och teknisk sakkunskap som truppavdelningarna inom domkretsen samt deras vapenslag och funktioner förutsätter.

11 §

Mandatperioden för militära ledamöter är fem år. De utnämns högst till dess att de uppnår den avgångsålder som föreskrivs för domare.

Oikeusministeriö
PL 25
00023 Valtioneuvosto
www.oikeusministerio.fi

Justitieministeriet
PB 25
00023 Statsrådet
www.justitieministeriet.fi

ISSN 2490-1172 (PDF)
ISBN 978-952-259-868-4 (PDF)